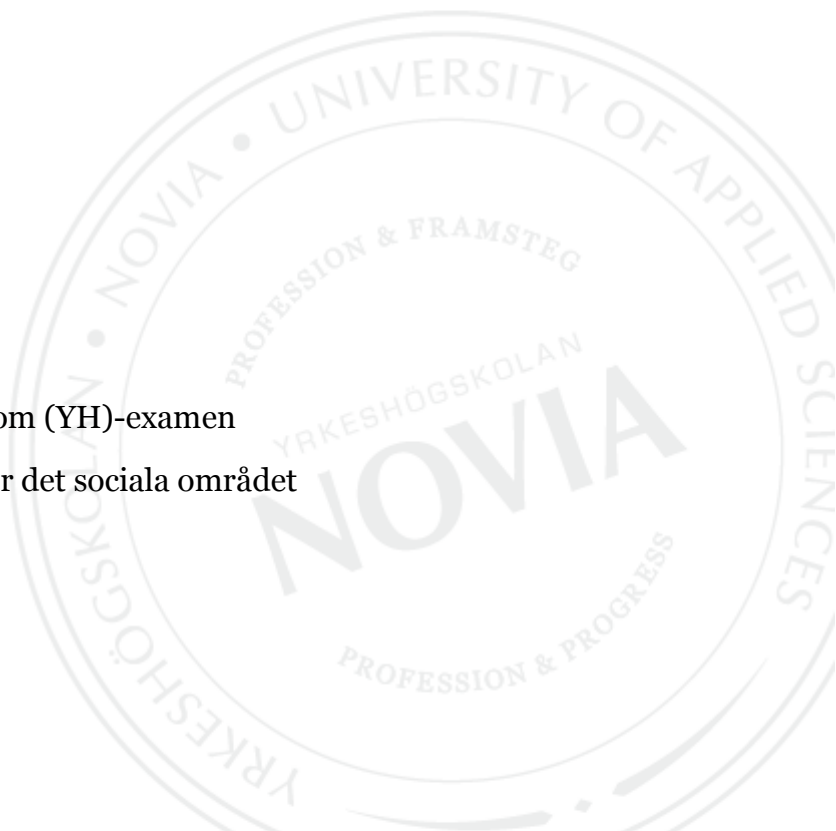

Mötet med barn och skilsmässa

- **En kvalitativ undersökning om dagvårdspersonalens
upplevelser och bemötande av barn vars föräldrar
skilt sig**

Jessica Snellman

Examensarbete för Socionom (YH)-examen
Utbildningsprogrammet för det sociala området
Vasa 2014

EXAMENSARBETE

Författare: Jessica Snellman
Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Vasa
Inriktningsalternativ/Fördjupning: Socialpedagogiskt arbete/
familjearbete och förskolepedagogik
Handledare: Ralf Lillbacka och Susanne Jungerstam

Titel: Mötet med barn och skilsmässa

– En kvalitativ undersökning om dagvårdspersonalens upplevelser
och bemötande av barn vars föräldrar skilt sig

Datum	31.01.2014	Sidantal	43	Bilagor	1
-------	------------	----------	----	---------	---

Sammanfattning

Syftet med mitt lärdomsprov är att undersöka hur barn påverkas av sina föräldrars skilsmässa, samt på vilka sätt dagvårdspersonalen kan bemöta och stöda ett barn som genomgår en separation på ett tryggt och uppbyggande sätt. Lärdomsprovet består av en teoridel om barn och skilsmässa följt av en empirisk del.

Lärdomsprovets mest centrala frågeställningar är: Hur påverkas ett barn av skilsmässa? Hur upplever dagvårdspersonalen barnet och hur kan de bemöta det på ett stödjande sätt? På vilka sätt kan personalen stöda och hjälpa ett barn som genomgår omvälvande händelser?

Undersökningen genomfördes genom kvalitativa intervjuer tillsammans med dagvårdspersonal som hade lång erfarenhet inom barndagvården. Av resultatet framkom att barn reagerar mycket individuellt på sina föräldrars skilsmässa, och hanterar, samt bearbetar, en skilsmässa på varierande sätt. Alla respondenterna var eniga gällande dagvårdspersonalens betydelsefulla roll i att erbjuda barnet trygghet och framhävde detta tydligt.

Språk: svenska Nyckelord: skilsmässa, barn, trygghet, personal, daghem

BACHELOR'S THESIS

Author: Jessica Snellman
Degree Programme: Social welfare, Vasa
Specialization: Socio-pedagogical work
Supervisors: Ralf Lillbacka and Susanne Jungerstam

Title: Facing children and divorce

- A qualitative investigation of day care personnel's experiences and encounters with children whose parents are getting divorced

Date	31.01.2014	Number of pages	43	Appendices	1
------	------------	-----------------	----	------------	---

Summary

The aim of this Bachelor's thesis is to investigate how children are affected by their parents' divorce. The purpose is also to investigate the way in which daycare personnel can face and support a child who goes through a divorce, in a positive and encouraging way. This thesis consists of a theory part where facts about children and divorce are presented, followed by an investigation.

The most central questions of this thesis are: How does a divorce affect children? What kind of experiences do the daycare personnel have from children who go through divorce? How can the personnel support a child in helpful and encouraging way? In which ways can the daycare personnel support a child who experiences a difficult situation?

The investigation was conducted through qualitative interviews with daycare personnel who had many years of experience. The results of the qualitative survey show that children react very individually on their parents' divorce. They also adapt and handle the divorce differently depending on the situation in the family. The respondents emphasized the importance of daycare personnel's role in supporting and encouraging children.

Language: Swedish	Key words: divorce, child, safety, personnel, daycare
-------------------	---

Innehåll

Sammanfattning

Abstract

1 Inledning	1
2 Syfte och frågeställningar	2
3 Barn och skilsmässa	3
3.1 Beskedet	4
3.1.1 Beskedets inverkan	4
3.1.2 Barnets och föräldrarnas samspel	5
3.2 Känslor	6
3.3 Beteende	8
3.3.1 Utåtagerande barn	9
3.3.2 Inåtvända barn	10
4 Bearbetning	11
4.1 Föräldrarnas roll	11
4.2 Sorgearbetets olika skeden	12
4.3 Anknytningens betydelse	14
4.4 Resiliens	14
5 Daghemspersonalens roll	15
5.1 Betydelse för barnet	18
5.1.1 Anknytning i dagvården	18
5.1.2 Relationen mellan barn och personal	20
5.1.3 Mötet	22
5.2 Stöd och hjälp	23
5.2.1 Metoder	24
6 Sammanfattning av teoridelen	26
7 Metod och tillvägagångssätt	27

7.1 Kvalitativ metod.....	27
7.2 Respondenter.....	27
7.3 Sekretess.....	28
8 Resultatredovisning.....	28
8.1 Förekomst av barn som genomgått skilsmässa.....	29
8.2 Personalens upplevelser om hur barn påverkas.....	30
8.3 Förändringar.....	31
8.4 Utveckling och inlärningsförmåga.....	33
8.5 Dagvårdens roll.....	34
8.6 Metoder för att stöda och hjälpa barnet.....	35
8.7 Personalens arbete.....	37
8.8 Övriga synpunkter.....	38
9 Slutdiskussion och kritisk granskning.....	39

Litteratur

Bilagor

1 Inledning

Det som sker i ett litet barns liv kan komma att påverka barnets framtida utveckling, hälsa och välmående för resten av livet. I dagens samhälle möts vi av personer, stora som små, med andra hemförhållanden och livsbakgrunder än de vi själva bär med oss. De möten vi får med alla människor som vi träffar skiljer sig ifrån varandra eftersom personernas bakgrund har lämnat olika spår hos dem. Vi är alla väl medvetna om att det finns många omvälvande händelser som påverkar våra liv inte minst för de små barnen. Föräldrars separation är en av dessa omvälvande händelser, som kan komma att få en stor inverkan på ett litet barns framtida liv.

Alla familjemedlemmar påverkas av skilsmässa, både före, under och efter en separation. Det är dock individuellt hur mycket och på vilka sätt man påverkas. Barnen i familjen påverkas alltid när föräldrarna skiljer sig, men också barn reagerar på olika sätt, en del mindre andra mer. Skilsmässa räknas som en livskris eftersom det ofta är en mycket stor sorg att skilja sig. En skilsmässa behöver inte vara dramatisk men den är ofta mycket omvälvande för alla inblandade. Även om föräldrarnas förhållande varit osunt, förloras ändå känslan av familjetrygghet. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 12-14)

I mitt lärdomsprov kommer jag fokusera på barnets roll i skilsmässan. Jag kommer att undersöka hur barn upplever en skilsmässa, samt på vilka sätt barn påverkas av den. I teoridelen kommer jag bland annat att ta upp barns känslor, beteendeförändringar, bearbetning och andra förändringar som kan uppkomma hos barn. För att få en ännu bredare inblick i ämnet kommer jag göra en undersökning gällande dagvårdspersonalens upplevelser och bemötande av barn i skilsmässa. Jag vill undersöka hur dagvårdspersonalen kan få ett gott och tryggt möte med ett barn som genomgår en skilsmässa.

Redan i början av planeringen av detta lärdomsprov visste jag att jag ville skriva om någonting aktuellt som berör barn och deras livsförhållanden. Jag funderade på olika omvälvande händelser som inverkar på barn, och kom fram till att skilsmässa var något som väckte mitt intresse speciellt mycket. Det fick mig att vilja undersöka mera noggrant om hur föräldrars separation påverkar barn. Skilsmässa och dess inverkan på barn har dessutom utretts under en längre tid, vilket gör det enklare att hitta lämplig litteratur till mitt lärdomsprov.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med det här lärdomsprovet är att undersöka på vilka sätt barn upplever och påverkas av skilsmässa - en upplöst familj. Med lärdomsprovet vill jag även undersöka hur dagvårdspersonalen bemöter ett barn som genomgår eller har genomgått en separation mellan föräldrarna, och hur personalen kan förse barnet med ett gott och tryggt bemötande. En annan del av syftet är också att få reda på hur dagvårdspersonalen upplever barn i skilsmässa, till exempel vilka reaktioner och förändringar de ser hos barnet i en sådan här omvälvande situation.

De mest centrala frågeställningar jag kommer ta fasta på är:

- På vilka sätt påverkas ett barn av skilsmässa?
- Hur bemöter man barnet på ett stödjande sätt?
- Vilka upplevelser har dagvårdspersonalen av barn som genomgått skilsmässa?
- På vilka sätt kan personalen hjälpa och stöda barnet?

Mitt syfte med lärdomsprovet är alltså att undersöka hur ett barn påverkas av sina föräldrars skilsmässa, och hur man som personal på daghemmet kan stöda och hjälpa barnet i vardagen. Jag hoppas detta lärdomsprov kan bidra till en bredare insikt i hur ett barn påverkas av och upplever en skilsmässa.

Mitt lärdomsprov består av en teoridel och en empirisk del. I teoridelen fokuserar jag på hur barnet påverkas av en skilsmässa och hur personalen kan bemöta barnet på ett tryggt och stödjande sätt - vilka stödmeter som finns samt vilken betydelse dessa har för barnet. Den empiriska delen består av en undersökning och en resultatredovisning, följt av en slutdiskussion och kritisk granskning.

Jag kommer att göra en del avgränsningar eftersom ämnet blir alldeles för omfattande om jag tar med alla delar av en skilsmässa. Fokus kommer att ligga på barnets reaktioner, känslor och hälsa, snarare än skilsmässans praktiska konsekvenser (gällande t.ex. boende) eller föräldrarnas perspektiv.

3 Barn och skilsmässa

Barnets trygghet är familjen, och alla familjemedlemmar har en unik och särskild betydelse för det lilla barnet. Barnet vill, ofta in i det allra sista, se sina föräldrar hålla samman och inte gå skilda vägar. Det är väldigt sällan som barnet självt önskar att föräldrarna skiljer sig, trots att situationen hemma kan vara väldigt olycklig och svår på många sätt. Riktigt små barn känner inte till och kan inte förstå att ett sådant fenomen som skilsmässa ens existerar, och vilka konsekvenser det kommer att ha. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 17-19)

Barn vill inte dela på sin mamma och pappa trots att de samtidigt inte står ut med deras gräl och känner på sig att någonting är fel. Barnet vill allra helst se sina föräldrar glada tillsammans och utan gräl. Många barn vill och önskar ännu efter separationen mellan föräldrarna att de skall flytta tillsammans igen. Förhoppningarna och önskningarna om sammanhållning i familjen är ofta mycket starka hos barnet. (Öberg & Öberg 1987, s. 65; Alfvén & Hofsten 2004, s. 17-19)

Ett upplöst äktenskap är en djup, personlig och mycket känslomässig process för alla inblandade, speciellt makar emellan men också en mycket svår och känslig process för barnen i familjen. I litteratur förklaras det bland annat hur det inte finns något korrekt tillvägagångssätt för en skilsmässa, det finns inget facit och processen är inte smärtfri för någon. Det är svårt för närstående och utomstående att ge råd eftersom varje skilsmässa är individuell och har olika bakgrund även om orsaker till separationen kan vara liknande i många fall. Det finns dock ett råd som poängteras ofta och är ständigt återkommande, nämligen det att man vid en separation noga skall lyssna till barnet och verkligen ta sig tiden att höra på vad barnet har att säga, samt hur han/hon upplever situationen. (Arnö 2008, s. 12)

I Finland sker det idag, enligt statistikcentralen, 13 000 till 14 000 skilsmässor per år (statistik från 2012), och siffrorna tros ligga på samma nivå i slutet av detta år. Det här innebär att det är omkring 30 000 barn som genomgår en skilsmässa varje år. Ny statistik görs årligen, och skilsmässor tros ligga på samma nivå de kommande åren. Teorier finns kring det ökade antalet skilsmässor, men inga tydliga svar har kunnat ges. Faktum kvarstår att det är många som är drabbade och många barn som hamnar genomgå föräldrarnas skilsmässa och andra familjeförändringar.

3.1 Beskedet

När föräldrarna kommit fram till att en skilsmässa är nödvändigt, är beskedet om separation en viktig del i hela händelseförloppet. Det är ofta ett väldigt svårt steg för föräldrarna att ta beslutet om själva skilsmässan, men det är också ett mycket svårt steg att ge det omvälvande beskedet till barnen. I många fall är barnen i familjen ofta medvetna om det som pågått och har märkt att allt inte är som det ska, det kan till och med komma som en lättnad för barnen när föräldrarna tar beslutet att förklara situationen för dem. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 30-31) Det kan också vara helt tvärtom, att barnen i familjen inte alls vetat eller anat någonting förrän beskedet om skilsmässa, vilket ofta orsakar en stor chock. (Arajärvi & Koski 1986, s. 48-49)

3.1.1 Beskedets inverkan

Forskning pekar på att det är allra bäst för barnet/barnen om de får reda på skilsmässan i ett så tidigt skede som möjligt. De äldre barnen anar vanligen skilsmässan innan den ens ägt rum, samtidigt som de utvecklar fler och fler tankar och frågor kring situationen i familjen. De mindre barnen har det svårare att förstå, eftersom de ännu inte har lika välutvecklad förmåga att sätta sig in i vad som är pågående, och förstår därför inte vad som det är som händer. Det är dock viktigt att komma ihåg att också de små barnen är bra på att läsa av känslor, och känner av spänningen i familjen. Det är föräldrarnas skyldighet att berätta och gärna förklara beslutet om att separera för sina barn, även om det är ett mycket tungt besked. Barnen mår bättre av att veta. När det gäller det praktiska sägs det att det inte behöver vara ordnat och klart, utan det viktiga är att berätta för barnen så att de kan få svar på sina tankar och frågor kring det hela. Barnen behöver få veta eftersom det handlar om deras trygghet och deras tillvaro, det handlar om deras egna föräldrar. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 30-31 ; Arnö 2008, s. 19)

Själva beskedet inverkar mycket på hur barnet kan bearbeta skilsmässan. Undersökningar visar att barnet kan hantera en skilsmässa bättre om föräldrarna vid beskedet ger förklaringar till varför de skall skiljas, till exempel orsakerna till skilsmässa och hur det här kommer att påverka barnets praktiska vardag samt vilka känslomässiga förändringar barnet kan råka ut för. Vidare visar undersökningar att barn gärna vill ha tydlig information eftersom det gör det enklare för

dem att förstå. Vid beskedet är det bättre att ge tillräcklig information till barnet än att hålla tillbaka eftersom det hjälper barnet att stilla sitt sinne, och minskar risken för att barnet i sin fantasi målar upp osanna bilder om de verkliga orsakerna till skilsmässan. (Arnö 2008, s. 19)

3.1.2 Barnets och föräldrarnas samspel

Vid beskedet kan det vara svårt för barnet att förstå vad som verkligen kommer att inträffa, samtidigt som det är smärtsamt för barnet att höra sina föräldrar säga de skall separera. De barn som är tillräckligt gamla för att förstå vad som kommer att hända kan reagera med chock, och stor sorg. Föräldrarna har en viktig roll i förmedlandet av beskedet eftersom det antingen kan underlätta eller stjälpa ännu mera för barnet. När föräldrarna är så tydliga som möjligt med vad allt skilsmässan innebär för barnet, och verkligen tar sig tiden att poängtera att de fortfarande älskar barnet, kommer detta att hjälpa barnet hantera beskedet. För barnets bästa vore det bra om båda föräldrarna har möjlighet att närvara vid det svåra samtalet. Barnet och föräldrarna får på det sättet en gemensam version på skilsmässan, vilket underlättar omständigheterna både för barnet självt och för föräldrarna. Det är lättare för barnet att smälta om han/hon får höra en version istället för att brottas med två olika. (Arnö 2008, s. 19-22)

Vid beskedet behöver barnet få höra att han/hon inte bär skulden till skilsmässan och att föräldrarnas kärlek till barnet är densamma som förut, att barnet får höra detta och bli påmind om det, gör det enklare för barnet att stilla sina frågor och bearbeta det som hänt. Barnet tar lätt på sig skulden och han/hennes reaktion på skilsmässan kan därför förvärras, barnet behöver verkligen få sina föräldrars bekräftelse. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 33-34)

Barnet behöver också få utlopp för sina reaktioner efter beskedet om skilsmässa, eftersom det är en sådan stor omvälvande händelse i livet. Det gör gott för barnet om föräldrarna ger utrymme till barnet så att han/hon kan få utlopp för de reaktioner som separationen väckt. Med utrymme till barnen menas också att det bör finnas tid att diskutera olika frågor och funderingar som barnet går omkring och bär på. Varje barn reagerar olika på en sådan här omvälvande händelse, och behöver få bearbeta händelserna i egen takt. Tröst och ingivning av hopp är av stor betydelse för barnet eftersom barnet är oroligt och ledset i det här skedet. (Arnö 2008, s. 23-24)

Den inverkan som skilsmässa har på ett barn kräver tid, speciellt den första tiden. Om skilsmässan inte sker omedelbart utan tar en tid, hinner barnet anpassa sig lättare till exempel till nya miljöer. När barnet ges tid att anpassa sig till den nya livssituationen minskar på samma gång lite av den stress som situationen väckt hos barnet. Inom vilken tidsram skilsmässan sker kan alltså ha stor skillnad och betydelse för hur det inverkar på barnet. (Ellenby 1999, s. 35 – 36; Alfvén & Hofsten 2004, s. 33)

Hur beskedet om skilsmässa går till, samt tiden före, under och efter kan få en betydande skillnad för barnets reaktioner och bearbetning av den. Det har visat sig vara bättre för barnet att bli involverad i det som pågår än att hamna utanför och få ett överraskande besked. (Arnö 2008, s. 14) Gällande skilsmässans inverkan på barnet förklarar Alfvén Malin och Hofsten Kristina så här ”*hur jobbigt det blir för barnen handlar alltså inte så mycket om att man skiljer sig som hur man gör det*”. Tiden strax efter beskedet är väldigt omtumlande för barnet, det är många nya främmande situationer som skall genomgå samt känslor och de olika förändringarna som skall bearbetas. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 13, 33)

3.2 Känslor

När barn upplever och reagerar på föräldrarnas skilsmässa sker det mycket på det känslomässiga planet. En skilsmässa kan även för de riktigt små barnen vara mycket smärtsam och omvälvande. Barnen utsätts till exempel för en hel del nya krav utan att de själva har desto större chans till att påverka situationen, vilket är mycket stressande i sig. Det är en stressande situation för alla familjemedlemmar att vara i. (Ellenby 1999, s. 45; Arnö 2008, s. 29)

Barnets uppfattning av känslor är beroende av dess ålder och kognitiva utveckling. Uppfattningen av olika känslor hos barnet varierar också beroende på barnets omständigheter. Barn är duktiga att skilja på känslor redan i tidig ålder, men de har ofta ännu inte hunnit lära sig att hantera känslor. Speciellt inte vid omvälvande händelser där känslorna vanligtvis är mycket starka. (Harris 1995, s. 133-135, 153-154) Alla barn reagerar olika på det som hänt, och det finns en hel del faktorer som inverkar på reaktioner och känslor hos barnet. Några av faktorerna är till exempel barnets ålder, personlighet, kön och den individuella anknytningen till föräldrarna. (Arnö 2008, s. 31)

Sorg är en av de mest framträdande känslorna hos barn som genomgår denna form av kris. På vilket sätt ett barn sörjer beror på hur gammal barnet är och på barnets förmåga att förstå vad som hänt. Sorgen är mycket viktig för barnet eftersom den hjälper barnet med bearbetningen av det som hänt. Barnet kan inte själv förstå att sorgen och nedstämdheten över det som hänt, faktiskt hjälper honom/henne längre fram. (Fahrman 1993, s. 52-57; Arnö 2008, s. 45)

En annan vanlig känsla som ofta går hand i hand med sorgen är ilska. En del barn uttrycker ilska mot den förälder som barnet tror eller tycker att har orsakat skilsmässan. Det är dock vanligare att barnet endast uttrycker sin känsla av ilska med den förälder barnet känner sig allra mest trygg med. Hur barnet uttrycker sin känsla av ilska varierar, medan en del barn ger utlopp för sin ilska håller andra barn istället inne med den, eftersom de troligen vill undvika fler problem i familjen. Barnet känner på sig när föräldrarna mår dåligt, och väljer därför ofta att hålla sina känslor för sig själva. Det här gäller speciellt äldre barn som lärt sig kontrollera sina känslor bättre. (Arnö 2008, s. 38)

Barnets sörjer den familj som varit, förlusten av sammanhållningen och tryggheten i familjen. Det som skiljer sorgen från ilskan är att sorgen har många olika delar och tidsaspekter, medan ilska oftast är fråga om det som sker just nu. Vid skilsmässa rycks barnets känsla av sammanhang och den givna platsen i familjen ifrån honom/henne, vilket är en av de bidragande orsakerna till sorgen och ilskan. Samtidigt som dessa två starka känslor uppkommer tillförs även oro inför framtiden, en oro för hur det skall gå för familjen. Skilsmässa är en väldigt känslomässigt stressande livssituation för ett barn att hamna i. (Arnö 2008, s. 36-37)

Skilsmässa har en negativ effekt på barnets känslomässiga och psykiska välmående, därför att det ofta är väldigt smärtsamt för barnet. En skilsmässa behöver dock inte alltid innebära att barnet drabbas negativt av den. Det talas ofta om de vanliga känslorna som sorg, ilska och oro, men faktum är att för en del barn kan en skilsmässa mellan föräldrarna ge barnet en känsla av lättnad. Barnet kan känna lättnad till exempel om det varit väldigt mycket gräl mellan föräldrarna, eller om det har funnits andra svåra förhållanden i hemmet. Alla barn lider av att föräldrarna bråkar, barnet börjar ofta må psykiskt dåligt och upplever ibland också rädsla. Forskning visar att det är lika svårt för barnet att leva med bråk som med skilsmässa, och i längden är det faktiskt svårare för barnet att leva med föräldrar som grälar. (Arnö 2008, s. 57; Alvé & Hofsten 2004, s. 13; Arajärvi & Koski 1986, s. 48-49)

Barn reagerar känslomässigt, som det tidigare nämnts, mycket individuellt och olika starkt på den omvälvande situationen. Det är många olika känslor som kan uppkomma, till exempel känslor av att bli åsidosatt och försummad är vanligt förekommande. Barnet kan också känna stor skuld för det som hänt, och anklaga sig själv samtidigt som osäkerheten växer. Det är starka känslor som växer fram hos barnet, och kan få honom eller henne att känna hjälplöshet. (Randall Jolivet, K., 2011, Vol. 25, s. 176) Det är speciellt vid gräl som dessa känslor kan bli extra tunga för barn att bära på. Ett barn som bevittnar gräl mellan föräldrarna känner inte igen dem, eftersom de, enligt barnen, inte uppför sig som vanligt och är upptagna av sina egna känslor. Barnets trygga relation till sin mamma och pappa blir avbruten, vilket resulterar i att barnet känner ensamhet och kan till och med känna sig helt osynligt. (Arnö 2008, s. 59)

3.3 Beteende

När det sker en stor förändring och livsomställning för ett barn är det vanligt att barnet förändras på olika sätt, det kan vara tillfälliga eller mera bestående förändringar beroende på den omvälvande händelsens inverkan och barnets förmåga att bearbeta den. De starka känslor barnet får uppleva vid skilsmässan påverkar naturligtvis också barnets beteende mer eller mindre. Förändringar i beteendet både psykiskt, fysiskt och socialt är naturligt, och det går också över med tiden. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 30-31)

Beteendet vid och efter en skilsmässa är liksom så mycket annat individuellt för barnet. Förändringar kan ta sig i uttryck i många olika former, och även här beror eventuella beteendeförändringar på barnets ålder och utvecklade tankeförmåga. Det är vanligt att barnet blir oroligt och ängsligt samt att han/hon gärna klänger sig fast vid föräldrarna. Barnet kan också bli mycket lätt irriterat och vara mera rastlöst än vanligt. För en del barn kan det bli mycket svårt att lämna föräldrarna och gå hemifrån, till exempel till daghemmet. (Socialstyrelsen 2006, s. 4-5; Alfvén & Hofsten 2004, s. 31)

Gällande den fysiska biten händer det att barnet kan stanna upp eller gå tillbaka i utvecklingen, vilket är en stor förändring. Det kan till exempel handla om att barnet börjar bete sig barnligare än normalt, och glömmer bort hur han/hon skall göra i olika situationer och med olika saker. Små barn kan få sömnproblem, dålig aptit och kan börja kissa i sängen på nytt. Viktigt att komma ihåg är att även detta är en vanlig förändring, och en

naturlig reaktion hos ett barn som genomgår kris i form av föräldrarnas separation och familjens splittring. (Andersson 1995, s. 21-22; Alvfén & Hofsten 2004, s. 31; Socialstyrelsen, 2006, s. 4-5)

Det är inte alltid som barnet reagerar med synliga förändringar i beteendet, utan en del barn förblir till synes som förut. De tycks inte reagera desto mera på vad som pågår i familjen och mellan föräldrarna. Barnet kan till exempel leka obekymrat, gå till daghemmet och inte visa några reaktioner på den omvälvande händelsen. Det här beror ofta på att barnet förnekar det som hänt, och förtränger sina känslor. (Socialstyrelsen 2006, s. 4-5; Arnö 2008, s. 41)

3.3.1 Utagerande barn

Vid skilsmässa kan barnet även få tydliga förändringar i beteendet, som kan ta sig i uttryck genom att barnet blir mera utagerande och får svårare att kontrollera samt hantera sina känslor. Grunden till barnets utagerande beror ofta på att barnet känner sig sårat, osäkert och argt. Det har visat sig vara vanligare att pojkar blir mera utagerande än flickor. Det utagerande som en skilsmässa mellan barnets föräldrar kan ge upphov till, handlar oftast om att barnet försöker dölja sin sorg. Ett sårat och osäkert barn kan ta på sig en ny roll eller en så kallad mask som maskerar sorgen, vilket kan resultera i att barnet blir likgiltigt och beteendet mera aggressivt. (Apter 1997, s. 86-87)

Det finns en hel del bakomliggande riskfaktorer som kan göra att ett barn blir utagerande, en vanlig orsak är omvälvande händelser så som skilsmässa och andra svårigheter i hemförhållandena. Försummelse av barnets känslor och välmående är en annan utlösande faktor. Sammanfattningsvis är det stressande situationer som gör det svårt för barnet, och kan orsaka att barnet tar till olika överlevnadsstrategier eller fasader (mask) för att hantera situationen. En oförutsägbart tillvaro inverkar negativt på barnet och kan därför få barnet att utveckla ett förändrat beteende, till exempel utagerande i form av aggressivitet. Det kan vara fråga om att barnet slår, ropar och förstör saker. Med sitt utagerande vill barnet vanligen frigöra sig från obehagliga känslor och från omgivningens stress. Det är barnets egna försök till att må bättre. (Folkman 1998, s. 14-17)

Forskning har kunnat visa att barns utåtagerande som till exempel trotsighet och aggressivitet också kan leda till allvarliga riskfaktorer som kan ge barnet negativa konsekvenser senare i livet. Den här formen av beteende kan till och med hämma barnets utveckling. Det behöver naturligtvis inte betyda att alla barn som genomgår en kris i form av separation blir utagerande och får problem längre fram, men ju fler riskfaktorer som finns i barnets omgivning desto större blir risken att barnets beteende och hälsotillstånd förändras till det sämre. (Marklund 2012, s. 36-39; Borge 2011, s. 119-124)

3.3.2 Inåtvända barn

På samma sätt som en omvälvande händelse kan orsaka att ett barn förändras beteendemässigt till mera utagerande, kan den livsomvälvande händelsen orsaka att barnet får ett inåtvänt beteende. Ett inåtvänt beteende tar sig ofta i uttryck genom att barnet drar sig ur gemenskapen med andra människor och andra barn, eller börjar försöka vara alla till lags och inte orsaka någonting som skulle kunna upplevas som störande. (Folkman 1998, s. 14-17) Att barnet bli inåtvänt i samband med en omvälvande händelse som skilsmässa, beror oftast på att barnet känner sig ledset och är nedstämt. Det är en naturlig reaktion hos ett barn som känner sig nedstämt att han/hon drar sig undan, istället för att umgås med andra barn och vuxna. (Ellenby 1999, s. 45)

De bakomliggande faktorerna till ett inåtvänt beteende hos barnet, är liknande som de för ett utagerande beteende. Det kan vara fråga om försummelse av barnets behov, till exempel vid skilsmässan när föräldrarna har fullt upp med sina egna känslomässiga problem, kommer barnet i andra hand eller till och med försummas helt. Den stora sorgen och förlusten av den ursprungliga familjen kan i såg vara en utlösande faktor till att barnet drar sig undan och blir tystlåtet. När ett barn drar sig undan är det ofta ett tecken på en bristande omvårdnad. (Folkman 1998, s. 16)

Forskning har visat att barn ofta håller tillbaka sina egna känslor och behov eftersom de inte vill vara någon ytterligare börda för sina föräldrar. De väljer att hålla tillbaka sina känslor när de ser att föräldrarna mår dåligt eller när de är i konflikt med varandra. Barnet gör vanligtvis allt för att inte oroa sina föräldrar, och ett inåtvänt barn går därför ofta och bär på känslor av ensamhet och osynlighet, om ingen vuxen märker det. (Arnö 2008, s. 35)

4 Bearbetning

Barn reagerar och bearbetar en skilsmässa på olika sätt, och med en individuell process. Hur barnet själv hanterar situationen beror på många olika faktorer som också tidigare nämnts. Några av de mest framträdande faktorerna är barnets egen personlighet, och hur tiden före föräldrarnas skilsmässa var. Det som ofta är avgörande tiden efter beskedet om skilsmässa, är hur föräldrarna bemöter sitt barns behov och reaktioner samt hur barnets hem och omsorgsmiljö blir för barnet. (Angsell & Grönkvist 2013, s. 80-81) På vilket sätt barnet lyckas bearbeta skilsmässan och ta sig igenom krisen, beror även väldigt mycket på hur barnets föräldrar hanterar och förmår lösa sina egna inre konflikter. Barnets förmåga till bearbetning påverkas också mycket av hur föräldrarna mår. (Ellenby 1999, s. 46)

Bearbetning och att hantera den nya livssituationen är en mycket viktig process för att barnet skall återfinna sin balans i livet, och för att kunna anpassa sig till den nya tillvaron och familjesituationen. Varje barn har egna resurser som kan minska eller mildra en negativ påverkan av separationen mellan föräldrarna. Barnet har så att säga egna sårbarhetsfaktorer som; självkänsla, intelligens, temperament, humor, social kompetens och olika copingstrategier, dessa individuella faktorer kan bidra till att skydda barnet mot negativ påverkan och därmed stödja bearbetningsförmågan hos barnet. Förutom dessa faktorer är också barnets sociala stöd en viktig förmildrande faktor av omständigheterna. (Angsell & Grönkvist 2013, s. 81; Poijula 2007, s. 22-23)

4.1 Föräldrarnas roll

Hela processen fortgår i varierande takt hos barn, för en del går bearbetningen snabbare och för andra långsammare. Barnets bearbetningsprocess kan till och med stanna upp för en tid eller gå något steg bakåt beroende på de faktorer som finns runtomkring. Det kan till exempel dyka upp nya påfrestande situationer som gör att barnets bearbetning försvåras. Ett gott samarbete mellan föräldrarna har dock visat sig minska riskfaktorer för barnet, och har störst betydelse för barnets möjlighet att bearbeta skilsmässan. När barnet får vara i fokus klarar hon/han av bearbetningen mycket bättre. Föräldrarnas roll är mycket viktig i bearbetningsprocessen eftersom de är tryggheten i barnets liv. Hos föräldrarna vågar barnet ta det utrymme som han/hon får för sina reaktioner. Barnet behöver få trygghet för att orka med sorgearbetet och bearbeta alla förändringar. (Arnö 2008, s. 46)

4.2 Sorgearbetets olika skeden

Vid en skilsmässa har själva bearbetningen, sorgearbetet, efter beskedet om familjens splittring en verkligt betydelsefull uppgift, att få barnet på rätt spår igen. Varje barn har rätt till en trygg tillvaro, båda sina föräldrar och att må bra. Sorgearbetets olika skeden är nyttiga att ta del av och känna till, eftersom också barn går igenom sorgearbete. Vanligen pratas det om sorgearbete när det är fråga om dödsfall, men sorgearbetet fungerar på liknande sätt vid skilsmässa för alla inblandade parter, också för barnen. Till följande tar jag upp vilka sorgearbetets olika faser/skeden är som barnet går igenom vid sörjandet av den splittrade familjen.

Chockfasen – Vid skilsmässa befinner sig barnet i kris och det är ofta mycket smärtsamt. I det här skedet går barnet, om han/hon är helt oförberedd på sina föräldrars separation, in i ett chocktillstånd. Barnet får svårt att ta in information, och kan därför endast ta in lite i det här skedet. Överbelastningen av det hemska beskedet kan få barnet att bli bedövat, vilket till exempel kan resultera i att barnet snabbt återgår till sin lek. Leken är som den varit förut (innan skilsmässan), den är inte smärtsam för barnet, vilket gör att barnet kan ”vila” från verkligheten tills han/hon är beredd att möta den igen. I det här skedet förmår inte barnet att känna smärtan och sorgen fullt ut. Vid chockfasen är förnekelse och raseriutbrott också vanligt för barnet. (Andersson 1995, s. 12-13; Bergquist 2003, s. 19)

Reaktionsfasen – Vid reaktionsfasen reagerar barnet, för det mesta, med kraftiga humörsvägningar som ilska och ledsenhet. Tomhet är en vanlig känsla för barnet efter det stora beskedet, och barnet kan även drabbas av apati i någon mån. (Farm, 2012) När den akuta chocken lagt sig händer det att barnet känner stor rädsla inför den nya situationen och barnet känner stor sorg för det som hänt och kommer att hända. En del barn kan även drabbas av en mild depression i det här skedet. (Arajärvi & Koski 1986, s. 43, 48-51; Bergquist 2003, s. 19-20) I reaktionsfasen uppkommer ofta samma eller liknande känslor som nämns i kap 3.2.

Bearbetningsfasen – I bearbetningsfasen är barnet fortfarande ledset över vad som hänt, men kan i det här skedet ta in vad som hänt och bit för bit bearbeta det. Barnet accepterar det som inträffat gradvis, och sörjer samtidigt sina föräldrars separation. Starka känslor som ilska och frustration finns fortfarande kvar men de är inte lika intensiva och dramatiska som de var

tidigare. I bearbetningsskedet är oroskänslan vanligtvis stark hos barnet, eftersom framtiden kanske ännu är oviss. Uppgivenhet samt en känsla av tryckande trötthet är också mycket vanligt, eftersom allt vad barnet gått och går igenom slukar energi. Alla sorgearbetets skeden tar kraft av barnet, bearbetningsskedet pågår ofta i månader eller år. Det här skedet är mycket viktigt för barnets framtida välmående. (Farm, 2012; Bergquist 2003, s. 20)

Nyorienteringsfasen – Nyorienteringsfasen eller normaliseringsfasen som den också kallas, innebär att den värsta sorgen försvunnit, bearbetningsprocessen är i sitt slutskede. Barnet kan nu blicka framåt eftersom framtiden inte längre känns hopplös. I det här skedet har barnet gått igenom en hel del och har kunnat anpassa sig till nya förändringar. Förlusten av den tidigare familj barnet haft är inte längre lika stark, barnet tänker inte lika ofta på förlusten. Den nya livsmiljön och livsförhållandena är inte lika skrämmande mera, barnet återgår till sitt vanliga jag, till att vara sig själv. Sorg och saknad återkommer förstås stundvis, men barnet kan hantera det hela på ett enklare sätt. Speciellt vid högtider som barnets födelsedag kan det vara svårt det första året efter skilsmässan, men för varje år som går, när barnet vant sig vid det blir också det enklare. (Farm, 2012; Bergquist 2003, s. 20)

Sorgearbetet tar sig uttryck på olika sätt beroende på barnets ålder och utveckling, samt förmåga att förstå vad som händer runtomkring. Barnet bearbetar förlusten av familjens sammanhållning utifrån hans/hennes förståelse för det som hänt och för det som kommer att hända. Barnet kan inte alltid sätta ord på sin sorg, men kan med sitt beteende visa ledsenhet och oro. När ett barn sörjer är det därför viktigt att föräldrar, eller någon annan vuxen, hjälper barnet att prata om och diskutera det barnet känner. En del av barnets bearbetning sker genom lek där de kan uttrycka sina känslor, men också genom att rita teckningar och utföra annan form av skapande. Vart efter barnet blir äldre liknar barnets reaktioner på sorg mer och mer de vuxnas sorg. Viktigt att komma ihåg är att varje barn, reagerar individuellt och sorgearbetets process kan därför variera i längd. (Farm, 2012) Det lilla barnet är oftast mycket mera sårbart och känsligt för påfrestningar som skilsmässa, eftersom han/hon inte har hunnit utveckla den känslomässiga och kognitiva förmågan som behövs för att hantera omvälvande händelser, som äldre barn har. Det är väldigt svårt för ett litet barn att hantera och ta sig igenom en kris på egen hand, och behöver därför ofta stöd från en vuxen för att kunna gå igenom hela processen. (Broberg, m.fl. 2007, s. 305)

4.3 Anknytningens betydelse

Barnets anknytning till sina föräldrar är kärnan i hela utvecklingen. Anknytningen ligger som en grund för barnets liv och har därför också en direkt inverkan på det barn som genomgår skilsmässa. Barnets tidiga anknytning till sin mamma och pappa styr reaktionen på omvälvande händelser som skilsmässa, och bearbetningen av den. (Angsell & Grönkvist 2013, s. 81)

Anknytningen har alltså en mycket stor betydelse för barnets förmåga att hantera en svår livssituation. Anknytningsforskningen har kunnat visa att när samspelet mellan barn och förälder fungerar bra, växer en grundläggande känsla av trygghet och tillit hos barnet. En trygg anknytning innebär kort sagt att föräldrarna är uppmärksamma på sitt barns behov, de är också förutsägbara och tillgängliga för det lilla barnet. Barnet i sin tur har lärt sig ”kommunicera” med sina föräldrar och känner sig tryggt. Det lilla barnet kommunicerar genom att ge gensvar på föräldrarnas tillgänglighet och uppmärksamhet. Vid trygg anknytning har barnet utvecklat förmågan att ge respons till sina föräldrar. (Angsell & Grönkvist 2013, s. 81; Broberg, m.fl. 2007, s. 186-189)

Anknytningens kvalitet kan variera men om barnet har en god anknytning till sin förälder som också kännetecknar trygghet, innebär det här att barnet har enklare att hantera den krissituation som en skilsmässa ger upphov till. Ett barn med en trygg anknytning kan också hantera och bearbeta de nya situationerna lättare. Det är en av orsakerna till varför anknytningen är en så viktig grundpelare för ett barns välmående och framtida liv. En trygg anknytning är ett stor hjälpsam hand vidare i livet som föräldrar kan ge sina barn. (Angsell & Grönkvist 2013, s. 81) Om det lilla barnet däremot känner sig hotat av sin anknytningsperson kan detta orsaka svårigheter för barnets framtida liv, om barnets trygghet hotas, hotas också barnets välmående. (Broberg, m.fl. 2007, s. 305)

4.4 Resiliens

Alla barn möter motgångar och genomgår olika kriser i livet. Varje barn reagerar, hanterar och bearbetar motgångar individuellt och med varierande framgång. En del barn klarar av motgångar mycket lättare än andra, medan andra kämpar med att klara av även de mindre motgångarna i livet. Barnets förmåga att bemästra svåra situationer hänger ihop med barnets resiliens. Resiliens betyder god psykosocial funktion hos barnet trots upplevelse av risk.

Barnet lyckas alltså bevara en normal funktion vid omvälvande händelser. Alla barn har motståndskraft, resiliens, men styrkan av resiliens varierar beroende på de risk- och skyddsfaktorerna som funnits under barnets uppväxt. Till riskfaktorerna hör föräldrars skilsmässa, föräldrars nya äktenskap samt nya styvbarn i familjen. (Borge 2011, s. 15, 30)

Det har gjorts forskning kring vad det är som gör att en del barn klarar av motgångar enklare samt att de utvecklas på ett tillfredsställande sätt, trots riskfaktorer i uppväxtmiljön. Forskningen har kunnat konstatera att en del barn har en stark motståndskraft, eller resiliens, som gör att de lyckas undgå att utveckla psykiska problem, och hanterar motgångar livet mycket enklare. Resiliensforskningen visar att det finns betydande skillnader hos barn i hur de reagerar på risk. Forskningen konstaterar också att så mycket som vart annat barn som lever i riskfyllda uppväxtmiljöer klarar sig bra i livet. (Borge 2011, s. 15, 30) De barn som genomgår skilsmässa har därför, trots att separationen är en riskfaktor, goda förutsättningar till att klara sig bra i livet.

5 Daghemspersonalens roll

Vid skilsmässa är den vanligtvis så trygga hemmiljön inte tillförlitlig för barnet. Det är stora omställningar som pågår i barnets liv vilket medför ett oroat och stressat tillstånd hos barnet. Det är en svår situation att handskas med och barnet kan därför stundvis behöva komma undan hemmiljön. En del barn kan också ha ett starkt behov av någon utomstående vuxen som de kan prata med och anförtro sig till. Det kan nämligen vara svårt för barnet att öppna upp och prata med sin egen mamma eller pappa, eftersom barnet då kan uppleva sig tvingat att välja sida. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 40-41)

I dagvården kan barnet få hjälp och stöd i sin vardag. Daghemspersonalen, pedagogerna, har en viktig roll i att vårda, undervisa och uppfostra barn. Barnet spenderar ofta mycket av sin tid i dagvård när föräldrarna jobbar, vilket gör att han/hon skapar en nära kontakt med personalen i dagvården. I Finland är så mycket som 63 procent av alla barn mellan 1 och 6 år i dagvård. De riktigt små barnen är något mindre i dagvård än de äldre. År 2012 var barn mellan 3 och 5 år, 74 procent i dagvård, medan de riktigt små mellan 1 och 2 år, var 41 procent satt i dagvård.

Tiden barn spenderar i dagvård varierar, men statistiken visar att av de barn som är i dagvård så är nästan hälften av dem i heldagsvård. (Institutet för hälsa och välfärd, Statistikrapport barndagvård 34/2013).

Vid skilsmässa är barnets föräldrar ofta i psykisk kris, och förmår kanske inte se till barnets bästa och ge det stöd och den tröst som barnet skulle behöva. Vid en svår omvälvande händelse som skilsmässa blir också andra personer i barnets omgivning då viktiga. En betydelsefull person kan barnet till exempel hitta i dagvården. Någon ur personalen kan komma att bli särskilt viktig för barnet som genomgår skilsmässa, eftersom personalen är trygga och utomstående personer. Barnet känner personalen och är oftast trygg i deras närvaro, samtidigt som personalen är helt avskild från barnets familj och hemmiljö. Det kan exempelvis vara kaos i barnets hem, men på daghemmet är det tryggt som det brukar vara. (Bergquist 2003, s. 37)

Barnet väljer själv att anförtro sig till någon av pedagogerna, och eftersom vårdaren/pedagogen inte har något att göra med familjesituationen, anförtro sig barnet gärna. Personalen får således en betydelsefull roll och möjlighet till stödandet av barnets välmående. Med tanke på den tid ett barn spenderar på ett daghem, är det verkligen viktigt att barnet får bästa möjliga stöd och hjälp från personalen. Vistelsen på daghemmet och bland personal är betydelsefullt för barnet eftersom det också kan fungera som en normalisering trots att problemen hemma kvarstår. (Bergquist 2003, s. 33, 37-38)

Daghemspersonalens roll är att fungera som en slags ”normalmiljö” dit barnet känner sig tryggt att komma. Tillsammans med barnets föräldrar har personalen ett gemensamt intresse för barnets välmående och utveckling. Personalen bidrar med vardagskontakt till barnet och till föräldrarna, och med den kontakten har personalen stor möjlighet att bidra med ett gott stöd till hela familjen och allra främst till barnet. Förutom den pedagogiska kunskap personalen kan erbjuda, så kan personalen också ha egna erfarenheter av liknande familjesituationer, och därför ha en god förståelse för vad barnet upplever samt för den problematik föräldrarna upplever. Det beror förstås på varje familj om de tycker att kontakten med personalen är viktig eller inte, men om familjen själv väljer att berätta kan personalen förmedla sina egna eller liknande upplevelser som kan fungera som ett stöd i omvälvande situationer. (Bergquist 2003, s. 16-17)

Om föräldrarna väljer att inte berätta, kan det däremot hända att barnet själv (om han/hon är tillräckligt gammal) berättar om hur det är hemma. I det sammanhanget får dagvårdspersonalen också en mycket betydelsefull roll, eftersom barnet anförtror sig och söker stöd hos någon som upplevs som tillräckligt trygg för barnet. Vardagskontakten som personalen erbjuder kan bli mycket viktig för det lilla barnet. Kontakten barnet får med vårdaren handlar mycket om barnets behov av att bli sedd. När vårdaren, personalen, visar att han/hon lyssnar till barnet och bryr sig, får barnet en trygg bekräftelse. Den tid vårdaren ger barnet hjälper barnet genomgå svårigheter som skilsmässa. (Bergquist 2003, s. 17)

Det kan ibland vara en utmaning för dagvårdspersonalen att kunna lyssna på ett sådant sätt att ett barn vill prata och prata på ett sätt så att barnet vill lyssna. (Raundalen & Schultz 2010, s. 3) Barnet väljer trots allt själv vem som är tillräckligt trygg och pålitlig att anförtra sig till, det dagvårdspersonalen bör göra är att finnas där för barnet, att vara tillgänglig.

Engagemang krävs från personalens sida för att kunna upprätthålla rollen som en god och trygg vårdare/pedagog för barnet. Medvetenhet och kunskap om barnfamiljers förhållanden och livssituationer är en del av detta engagemang, eftersom det krävs förståelse för att kunna nå barnet och familjen på ett stödjande sätt. Förutom detta bör personalen kunna leva sig in i barnets situation och försöka förstå hur barnet känner. Här är kunskapen om barns utveckling och behov viktiga, samt medvetenhet om avvikelser från normala beteenden. (Bergquist 2003, s. 17)

Det bör poängteras att dagvårdspersonalen aldrig kan ta över föräldrarnas roll och betydelse för barnet. Daghemspersonalen kan inte på något vis ersätta barnets egna föräldrar, men de kan fungera som ett slags komplement till föräldrarnas fostran och omvårdnad av det lilla barnet. Personalen kan bara bidra med att hjälpa och stöda på olika sätt samt fungera som en källa där barnet kan hämta trygghet. (Broberg 2012, s. 22) Personalen behöver ha en realistisk syn på sin roll som pedagog och vårdare i arbetet med barn och deras familjer. Det hör inte till personalens roll att ansvara för andras liv, för barnets liv. Det är inte deras sak att ändra på familjesituationen och de förmår inte heller göra det om de så skulle vilja. Personalens roll är istället att helhjärtat fokusera på att sköta om barnet, vilket också är barndagvårdens huvuduppgift, att ge barnet en trygg vardagsmiljö med daglig omsorg och vård. (Bergquist 2003, s. 17)

5.1 Betydelse för barnet

Daghemspersonalens roll kan, som tidigare nämnts, bli mycket betydelsefull för barnet. Den kontakt barnet haft med personalen innan den omvälvande händelsen, ligger som grund för hur stor betydelse kontakten till dagvårdarna kommer bli för barnet. När barnet har en god kontakt till sina vårdare faller det naturligt att barnet lättare söker stöd och hjälp hos dem, oftast till den vårdare barnet känner sig mest trygg med. (Broberg 2012, s. 22-23)

Barnet är i denna krissituation överbelastat av starka känslor som i värsta fall kan riva ner den självuppfattning och självkänsla barnet byggt upp. Den så kallade kärnan hos barnet rubbas. Personalen har därför en verkligt viktig uppgift i att stöda och hjälpa barnet hantera den omvälvande händelsen som pågår. När det är som allra mest besvärligt ber barnet om omvårdnad, närhet, värme och ett par mjuka stadiga händer. Barnet söker trygghet för att återfinna balans, som vårdare är det därför viktigt att närma sig barnet på ett sådant sätt som barnet förstår. Det är nödvändigt att sätta sig in i barnets tänkande och sätt att kommunicera för att kunna nå barnet. Barnet märker snabbt om vårdaren förstår och finns där för barnet, vilket ökar barnets trygghet och är därför av väldigt stor betydelse. (Andersson 1995, s. 22)

Den hjälp och det stöd daghemspersonalen kan erbjuda betyder mycket för barnet eftersom barnet behöver det. När föräldrarna inte orkar och det är känslomässigt kaos hemma kommer de utomstående personerna i barnets liv till god nytta. Vanliga och trygga rutiner med bekanta ansikten kan göra mycket gott därför att det innebär trygghet för barnet i en annars så förändrad situation och vardag. (Arnö 2008, s. 143-145)

5.1.1 Anknytning i dagvården

De tidiga anknytningsrelationerna är mycket viktiga för barnet, och spelar en stor roll för barnets fortsatta liv. Det är under de första levnadsåren som det lilla barnet lär sig vilka personer som är viktiga i hans/hennes liv, samt anknytningen till en eller flera av de här personerna. För de allra flesta barn så är det de egna föräldrarna som är de viktigaste anknytningspersonerna, men forskning visar att även andra personer kan få stor betydelse.

Andra anknytningspersoner, förutom de egna föräldrarna, kan vara någon ur daghemspersonalen. (Broberg 2012, s. 278)

För att barnet skall känna sig tryggt är det pedagogens handlingar som viktiga, eftersom barnet sätter större värde på vad pedagogen gör än på vad pedagogen säger. Pedagogen, personalen, behöver tänka på en hel del saker som berör barnet för att kunna behålla barnets trygghet i en jämn balans. Anknytningssystemet är en av de allra viktigaste faktorer som en pedagog bör beakta. För att få barnet att känna sig tryggt behöver pedagogen få barnets anknytningssystem att hållas i ett så kallat viloläge, eftersom barnet då slipper ta reda på vad pedagogerna gör och var han/hon finns. När anknytningssystemet hålls i viloläge, kan barnet koncentrera sig på andra saker och delta i leken med andra barn. (Broberg 2012, s. 278)

Pedagogen bär ansvaret för att få ett fungerande samspel att utvecklas med varje enskilt barn, och att barnet kan bygga upp en relation tillsammans med pedagogen som utmärker tillit. En annan viktig uppgift som pedagogen har är att ge tröst när barnets anknytningssystem aktiveras. Det är viktigt att trösten erbjuds på ett sätt som gör att det lilla barnet känner sig bekvämt med den tröst pedagogen erbjuder. (Broberg 2012, s. 278-279)

Barnet knyter oftast an till den pedagog som barnet känner sig allra tryggast med, men det är även bra om barnet lär känna de andra pedagogerna eftersom de också kan fungera som tröstare till barnet. Vid väldigt omvälvande händelser söker sig barnet dock alltid till den pedagog som barnet har starkaste relation till. Det är därför viktigt för barnet att pedagogen finns tillgänglig och kan erbjuda tröst och trygghet, när inte de egna föräldrarna finns till hands. När barnet genomgår svårigheter som skilsmässa är det viktigt att pedagogen uppmärksammar barnets nedstämdhet och andra signaler som gnällighet och koncentrationssvårigheter, för att stödja barnet under daghemsvistelsen. Lyhördhet till barnets ökade behov av närhet är verkligt viktigt, eftersom barnets anknytningssystem aktiveras oftare under omvälvande händelser. (Broberg 2012, s. 239, 279)

Pedagogen behöver visa för barnet att han/hon är redo att hjälpa barnet med att reglera de känslor som uppkommer under dagens lopp. Barnet behöver en pedagog som är förutsägbar och lyhörd. Speciellt för det riktigt lilla barnet, eller om barnet nyligen börjat på daghemmet, är det extra viktigt med det enskilda samspelet mellan barn och pedagog för att barnet skall kunna känna trygghet. Det är viktigt för barnet att pedagogen är känslig

på barnets signaler och att han/hon försöker tolka dem på bästa möjliga sätt så att det lilla barnet kan känna sig förstått. (Broberg 2012, s. 280)

Antalet anknytningsrelationer som små barn utvecklar beror på hur många olika personer som barnet får en regelbunden och nära relation till. Forskning visar att antalet ändå är begränsat till mellan 1 och 5 anknytningspersoner. Det krävs mycket engagemang och tid för att en anknytningsrelation skall uppkomma, därför är barnets tidiga nära relationer begränsade. Den anknytningsrelation det lilla barnet har med sina egna föräldrar återspeglas i barnets samspel med dagvårdspersonalen. (Broberg 2012, s. 71, 73-74)

Vid en skilsmässa rubbas barnets trygga bas, det vill säga den bas som familjen utgör för barnet. Hur framtiden för barnet blir beror mycket på hur föräldrarna, den övriga familjen och andra närstående klarar av att samarbeta med tanke på barnets bästa. Barnet behöver enkla och riktiga förklaringar gällande det som hänt, för att hantera sina starka känslor. Daghemmet och pedagogerna blir viktiga för barnet eftersom de håller i trådarna för de välbekanta dagliga rutinerna, vilket gör att barnet lättare känner trygghet när det råder förvirring i det egna hemmet. Anknytningsrelationen barnet får med pedagogen, och de vardagliga rutinerna är med andra ord väldigt viktiga för ett barn som genomgår en separation. I dagvården vill man, precis som föräldrarna, se till barnets bästa genom att vara engagerad, stöda, trösta och hjälpa på ett sådant sätt att det gynnar barnet i slutändan. (Broberg 2012, s. 237-239)

5.1.2 Relationen mellan barn och personal

Den relation barnet får till personalen, till pedagogerna, är av stor betydelse (precis som det nämns i ovanstående kapitel). Det lilla barnet knyter an till flera olika personer i livet, men det är dock den första anknytningen som är den allra viktigaste. (Barnhusets Allmänna skriftserie 2007:5, s. 33) I den svenska stiftelsen Allmänna Barnhusets skriftserie förklaras det om skillnaderna mellan barnets relationer till sina egna föräldrar och relationen till professionella (till exempel pedagoger inom barndagvården). Det diskuteras bland annat om var gränsen mellan föräldrarnas roll och vårdarnas roll går gällande barnets utveckling. Det konstateras att skillnaderna mellan relationerna är stora men att gränsen inte är knivskarp. Till följande kommer jag nämna de olika skillnaderna som nämns i skriftserien om barnets betydelsefulla relationer:

Intensitet

- Barnets relation till sina föräldrar kännetecknas av ett väldigt intensivt känslomässigt engagemang. Med andra ord är relationen inte "logiskt" uppbyggd, utan präglas av de känslomässiga banden.
- Relationen mellan den professionella/pedagogen och barnet kännetecknas däremot av en färdigt avsedd balans mellan objektivitet och empati. (Barnhusets Allmänna skriftserie 2007:5, s. 19-20)

Varaktighet

- Relationen barnet har till sina föräldrar är inte koncentrerad till barndomen utan den följer med livet ut. Vare sig barnets föräldrar finns hos barnet en längre eller kortare tid så lever relationen barnet haft till sina föräldrar vidare.
- Den relation barnet får till pedagogen/vårdaren är däremot tidsbunden. Relationen till t.ex. barnträdgårdsläraren varar de år barnet befinner sig i dagvård. Relationen är tidsmässigt avgränsad och är därför betydelsefull under en bestämd tid. (Barnhusets Allmänna skriftserie 2007:5, s. 19-20)

Det unika

- Relationen mellan barnet och föräldrarna är alltid unik och relationen går inte att byta ut. Barnet har egentligen bara ett par föräldrar, relationen till de egna föräldrarna är unik och delas endast med eventuella syskon. Varje barns relation till sina föräldrar är dock individuell även om barnen är flera i familjen.
- Pedagogerna i sin tur har flera olika relationer samtidigt till flera barn. Relationen mellan barnet och vårdaren kännetecknas av objektivitet eftersom barnen skall ses som likvärdiga. (Barnhusets Allmänna skriftserie 2007:5, s. 19-20)

Kärlek och disciplin

- Det mest utmärkande, gällande barnets relation till föräldrarna, är att barnet får kärlek och disciplin av samma person hela tiden. Barnets personlighets- och moralutveckling stöds genom detta. Den dubbla uppgift föräldrarna har i att ge kärlek och disciplin, har aldrig pedagogen, bara barnets egna föräldrar. (Barnhusets Allmänna skriftserie 2007:5, s. 19-20)

Relationerna barnet får till olika personer är viktiga. Den viktigaste och mest varaktiga är relationen med de egna föräldrarna. Daghemspersonalens och barnets relation kan dock komma att betyda mycket för barnet i en omvälvande situation som skilsmässa. Stödet och tryggheten är viktigt, och vid tillfällen då inte föräldrarna förmår ge stöd, hjälp och trygghet kan barnet åtminstone finna stöd hos vårdarna under dagen. Detta kräver dock att personalen värdesätter den närhet och trygga relation det lilla barnet behöver. Från vårdarens sida behöver det finnas ett gott engagemang i barnets livssituation. Barnets relation till personalen fungerar som ett extra stöd i omvälvande situationer. Det är en fördel för barnet att ha flera nära personer i sin omgivning som han/hon känner sig trygg med. (Alfvén & Hofsten 2004, s. 110) Att skapa en trygg relation i ett tidigt skede är viktigt, eftersom små barn är mera mottagliga för hjälp och stöd än äldre barn. (Marklund, m.fl. 2012, s. 7)

5.1.3 Mötet

Personalens bemötande av det lilla barnet vid det tidiga skedet i skilsmässofasen spelar en stor roll för hur barnet kommer att klara av vardagen på daghemmet. När barnet kommer till daghemmet följer allt det som har hänt där hemma med barnet. Händelserna som barnet bär med sig påverkar barnet på olika sätt under dagens lopp. De händelser barnet bär med sig till daghemmet inverkar olika mycket, speciellt omvälvande händelser som skilsmässa inverkar mera på barnet, och under en längre period. Pedagogerna behöver därför beakta och försöka förstå dessa omvälvande händelser vid mötet med det lilla barnet. (Broberg 2012, s. 175)

Mötet med barnet på morgonen är betydelsefullt eftersom det bäddar för hur dagen kommer se ut. För barnet är det därför tryggt att bli mött av en pedagog som barnet känner sig trygg med och litar på. Det är viktigt att barnet känner sig sedd och gärna förstådd när han/hon kommer till daghemmet. Själva mottagandets betydelse kan inte nog poängteras eftersom det avgör hur barnet känner sig när han/hon kommer till daghemmet. Det kan till exempel avgöra om barnet kommer att känna sig mycket vilset, eller om barnet finner sig snabbt tillrätta i de vanliga rutinerna. (Broberg 2012, s. 180-181) Små barn är både uppmärksamma och känsliga för det emotionella klimatet både hemma och på daghemmet. Vid bemötandet behöver pedagogen finnas där för barnet och erbjuda tröst och fysisk

närhet. Det är viktigt att försöka stöda barnet under hela dagen, varje dag, under den pågående omvälvande händelsen. (Broberg 2012, s. 236-239)

Att möta och bemöta ett barn är viktigt. När pedagogen möter ett barn på ett tillfredsställande sätt ökar detta barnets känsla av trygghet. Mötet med barnet och själva bemötandet hänger ihop, och bör vara äkta. Barnet är känslomässigt mycket sårbart vid skilsmässa, och pedagogen måste därför stöda barnet så att barnet kan återfinna sin balans. Pedagogens uppgift förutom att trösta och stöda, är att öka barnets självkänsla och tillit eftersom dessa två ofta tar skada när barnet hamnar att genomgå en skilsmässa. (Folkman, 55, 147) När mötet sker i en bekant och trygg miljö, där rutiner inte har rubbats, med en pedagog som förstår barnet och erbjuder omsorg, hjälper det barnet att återfinna balans i sin livssituation. Barnet behöver känna sammanhang och förståelse för det som pågår omkring honom/henne, och med ett gott och lämpligt kärleksfullt bemötande kommer detta att hjälpa barnet. (Broberg 2012, s. 239, 241, 245)

5.2 Stöd och hjälp

Det poängteras ständigt om hur betydelsefullt det är för ett barn att få den hjälp och det stöd som han/hon behöver. Varje barn behöver stöd och hjälp i olika situationer. De barn som genomgår en stor känslomässig omvälvande händelse behöver speciellt all hjälp och allt stöd de kan få. (Broberg 2012, s. 248-249)

Det lilla barnet behöver stöd och hjälp från de nära relationer som han/hon byggt upp, eftersom de relationerna spelar störst roll i att förmedla trygghet. Till barnets nära relationer hör förstås de egna föräldrarna, som är de viktigaste personerna för barnet, men också dagvårdspersonalen kan bli viktiga stöttepelare. Dagvårdspersonalen, pedagogerna, kan fungera som ett gott komplement, som det också tidigare nämnts, i att stöda barnet när föräldrarna kanske inte orkar. (Broberg 2012, s. 245)

Personalens arbetssätt, bemötande och tillgänglighet är avgörande för hur man lyckas hjälpa barnet i hans/hennes svåra situation. Medvetenhet och engagemang krävs samtidigt som det är viktigt att pedagogerna erbjuder en relation till barnet som präglas av god omsorg och

pålitlighet. Barnet behöver känna att pedagogerna är förutsägbara för att kunna lita på dem och söka tröst hos dem. (Folkman 1998, s. 199; Broberg 2012, s. 265) Arbetet med att stöda och hjälpa ett barn är tidskrävande, och det stöd och den hjälp barnet behöver vara mera långsiktig för att göra nytta och hjälpa barnet återfinna balans. Pedagogerna och föräldrarna behöver vara medvetna om att tillfällig hjälp för barnet inte alls är tillräcklig. Skilsmässa är en svår situation för ett barn att hamna i, och därför behövs ett långsiktigt och uthålligt stöd från barnets närmaste relationer och livsmiljö. Detta förutsätter att pedagogerna har tillräckligt med förståelse, empati, kunskap, uthållighet och samtidigt en djup tolerans för att lyckas klara av att stöda och hjälpa barnet i vardagens många olika situationer. (Broberg 2012, s. 268-269)

5.2.1 Metoder

När det kommer till olika metoder för att stöda ett barn som genomgår omvälvande händelser nämns inga specifika teoretiska metoder, utan snarare olika förhållningssätt och former av emotionellt stöd. Med metoder för att stöda barnet kan till exempel avses det samspel som finns pedagog och barn emellan. Samspelet fungerar som ett stöd när pedagogen är lyhörd på det lilla barnets signaler, med det menas att pedagogen kan tolka och förstå barnet. Detta är en viktig och självklar metod i att stöda och hjälpa ett barn, eftersom det inte går att bygga en relation utan samspel. Ett välfungerande samspel ökar tilliten och tryggheten hos barnet. Samspelet fungerar bättre ju mer kunskap och erfarenheter pedagogen har i ämnet, och desto större är också chansen till en god och uppbyggande relation. (Broberg 2012, s. 280)

Metoder i att stöda och hjälpa ett barn som genomgår skilsmässa kanske inte alla gånger är självklara eftersom alla skilsmässor och barn är olika. Pedagoger utvecklar ofta med tiden egna knep för att hjälpa barn som har det jobbigt. Kunskap och erfarenhet tillsammans, kan bilda goda metoder i att stöda och hjälpa barn att bearbeta omvälvande händelser. Det nämns även en del tillvägagångssätt i litteraturen, för att kunna nå barn genom samtal och bemötande som kan vara till nytta vid stödjande av barnet. När man som vuxen, och som pedagog, ser att ett barn är mycket oroat, kanske till och med onödigt oroat över någonting, är det viktigt att ta reda på varför barnet är oroat, samt vad det är barnet har uppfattat som utlöser oron. Skilsmässan har till exempel många olika delar och situationer som kan skapa

stor oro hos barnet, och det är därför viktigt att pedagogen hjälper barnet att minska oron som han/hon bär på. En viktig metod är alltså att ta reda på hur det står till med barnet och inte bara vänta och se vad som händer. (Raundalen & Schultz 2010, s. 157)

Barn behöver ramar för sina tankar, intryck och funderingar eftersom det kan hjälpa barnet att rensa bort onödig oro. Pedagogen kan underlätta och hjälpa barnet att enklare förstå sina känslor och sortera sina tankar, om pedagogen till exempel föreslår ord och olika begrepp anpassat till barnets utvecklingsnivå och ålder. Det är dock viktigt att pedagogen respekterar barnet och barnets känslor, pedagogen hjälper inte utan stjärper om han/hon inte är försiktig med att "rensa". Att ge ramar till barnet är en stödmotod som är menad att hjälpa barnet förstå och se sammanhang till exempel mellan tankar och känslor. Barnet kan vara i behov av förklaringar till det känslokaos som föräldrarnas skilsmässa gett upphov till. (Raundalen & Schultz 2010, s. 157-158)

Det finns metoder och knep att ta till när det gäller att stöda och hjälpa ett barn, och även om metoderna inte alltid är noga utformade utan ofta uppkommer ur den vuxnes eget sunda förnuft så kan de komma till god nytta. Vid skilsmässa utsätts barnet för mycket stress och hamnar ofta att uppleva en väldig känslostorm. Pedagogerna gör därför gott i att försöka minska barnets upplevelser av stress och få dem att koppla av. När ett barn är mycket stressat är det bra med metoder som minskar detta, till exempel olika avslappningsövningar som taktilberöring (avslappningsstund). (Ellenby 1999, s. 36, 142)

De vuxna, föräldrar och pedagoger, borde tänka efter vilken mängd stress de utsätter barnet för, samtidigt som det är viktigt att fråga sig själv om det är nödvändigt att utsätta barnet för stressfyllda situationer. Barn har inte samma möjlighet som vuxna att välja vad de utsätts för, och det är därför de vuxnas ansvar att se till, om möjligt, att inte utsätta barnet i onödan. En skilsmässa går inte att undvika när barnets föräldrar redan bestämt sig, då är det viktigt att pedagogerna, och förstås föräldrarna, stöttar barnet att hantera den omvälvande händelsen och stressen. Pedagogerna har en viktig roll i att se till att barnet utsätts för så lite negativ stress som möjligt under daghemsvistelsen. Olika former av stödmotoder är en betydelsefull avlastning för alla barn, speciellt för de som handskas med sina föräldrars separation. (Ellenby 1999, s. 36)

6 Sammanfattning av teoridelen

När ett barn hamnar att genomgå sina föräldrars skilsmässa förändras barnets livssituation på många olika sätt. Den tidigare familj där barnet haft sin trygga givna plats blir upplöst, även om familjemedlemmarna finns kvar runt omkring barnet. Det är en stor livsomställning som ofta lämnar någon form av spår hos barnet.

Skilsmässa gör barn känslomässigt sårbara och medför samtidigt obalans i deras liv. Det är alltid en svår situation för ett barn att se sina föräldrar separera, även om situationen hemma varit omtumlande innan. Varje skilsmässa är unik, men likheter finns när det gäller orsaker till en skilsmässa. Barnets reaktioner är också väldigt individuella, och intensiteten i reaktionerna och känslorna som skilsmässan väcker varierar från barn till barn. De reaktioner och känslor som uppstår hos barnet vid skilsmässa är direkt sammankopplade till barnets ålder, kognitiva utveckling, personlighet, temperament och resiliens. En del barn klarar sig åtminstone till synes lindrigare undan, medan andra får kämpa hårt för att klara av att hantera sina föräldrars skilsmässa. Barnets uppfattning av skilsmässan kan vara väldigt förvirrande i sig, eftersom det ofta är svårt för honom/henne att förstå vad som pågår. De barn som är tillräckligt gamla för att förstå, har ofta en kluven inställning till föräldrarnas skilsmässa. Barnet vill ha tillbaka den ursprungliga familjen, men inte grälen.

Dagvårdspersonalen kan få en betydelsefull roll och bli en viktig stöttepelare för barnet som genomgår skilsmässa. Barn tillbringar oftast mycket av sin uppväxttid på daghem och får därför många gånger nära relationer till någon ur personalen. De personer som barnet knyter an till kan komma att bli extra viktiga vid omvälvande händelser, eftersom de är utomstående och inte har något att göra med själva familjesituationen, pedagogerna förblir ”oförändrade”. Daghemmet har sina vanliga rutiner, personalen/pedagogerna är välbekanta för barnet och bara det fungerar som en trygg bas för barnet att komma till. Personalen kan erbjuda kärleksfull omsorg, tröst, trygghet och uppmuntran för det barn som handskas med en omtumlande situation. Det är dock viktigt att komma ihåg att föräldrarna är allra viktigast för barnet, och det är de som bär huvudansvaret för omsorgen av barnet. Personalen fungerar som ett komplement till familjen, de kan hjälpa och stöda på många olika sätt, men personalen ersätter aldrig föräldrarna, barnets familj.

7 Metod och tillvägagångssätt

I det här kapitlet kommer jag att redovisa valet av metod samt tillvägagångssätt och motivera varför jag anser att just kvalitativa intervjuer lämpar sig bäst för mitt lärdomsprov. Jag kommer också att klargöra valet av intervjupersoner/respondenter och på vilket sätt jag kommer att skydda deras identitet. I detta kapitel tar jag även upp lite av den teoretiska grund som den kvalitativa intervjun bygger på.

7.1 Kvalitativ metod

När jag planerade lärdomsprovet och undersökningen, kom jag ganska snabbt fram till att en kvalitativ undersökning lämpade sig bäst för mitt lärdomsprov, eftersom jag ville ta del av daghemspersonalens upplevelser och erfarenheter. Jag ansåg att jag får mest information om jag gör intervjuer med personalen, eftersom de på det sättet fritt kan berätta och förklara. Utöver personalens upplevelser och erfarenheter, ville jag även ta del av deras åsikter gällande ämnet. Med kvalitativa intervjuer får jag ta del av mångfacetterad information, detaljer och synvinklar på hur personalen upplever barn som genomgår omvälvande händelser. Detta hjälper mig att få en bred uppfattning om barns situation när de befinner sig på daghemmet, samt en god inblick i personalens dagliga arbete. (Patel & Davidson 2011, s. 81 – 83)

Vid en kvalitativ intervju blir kontakten till respondenterna oftast mera naturlig och intervjun kan likna ett vardagligt samtal om man så önskar. Detta underlättar för båda parterna eftersom frågorna och svaren kan formuleras mera fritt och avslappnat. Jag valde att intervjua en respondent åt gången - dock med viss tidsbegränsning eftersom alla deltog i intervjun på arbetstid. Intervjuerna hölls alltså i respondenternas egen arbetsmiljö för att göra det så enkelt och bekvämt som möjligt för dem.

7.2 Respondenter

När jag valde respondenter använde jag mig av det som (Holme & Solvang 1997, s. 183) kallar bekvämlighetsurval. Jag valde en miljö som var välbekant både för respondenterna och för mig själv. Detta var ett medvetet val, och jag anser att det inte påverkar mitt forskningsresultat nämnvärt. Att respondenterna är bekanta för mig sedan tidigare gjorde det hela enklare eftersom både de och jag var mera bekväma vid själva intervjutillfället.

De respondenter jag valde ut var alla från samma daghem och eftersom daghemmet är förhållandevis stort ansåg jag att det inte skulle orsaka några hinder för mitt forskningsresultat. Några av respondenterna är mina tidigare arbetskamrater, men jag valde också ut respondenter från andra avdelningar för att få ett bredare och mera neutralt resultat. Respondenternas yrkesbenämningar var daghemsföreståndare, barnträdgårdslärare och barnskötare i åldrarna 30 – 60. Alla hade lång erfarenhet av barndagvård.

7.3 Sekretess

Jag vill skydda respondenternas identitet på bästa möjliga sätt, och kommer se till att det inte går att sammankoppla svar med person. För att skydda deras identitet har jag därför valt att inte nämna några namn, någon specifik ålder eller kön. Jag kommer dessutom att omformulera eventuella dialektala svar när jag senare citerar, för att inte på något sätt peka ut någon enskild person.

Vid intervjutillfället förklarade jag att allt sker konfidentiellt och att det jag bandar in kommer att raderas från bandspelaren. Jag bad dem även att utelämna alla tänkbara namn som förekommer i erfarenheter och upplevelser av barn som genomgått skilsmässa, för att också skydda familjerna. Till min undersökning har jag fått skriftligt lov av ortens dagvårdschef, av konfidentialitetsskäl bifogas inte detta som bilaga till mitt lärdomsprov men det finns till påseende vid behov hos författaren.

8 Resultatredovisning

Det här kapitlet kommer bestå av en redovisning av den information jag fått fram genom intervjuerna med respondenterna. Redovisningen kommer att vara direkt sammankopplad med frågorna, och den kommer att ske i logisk ordningsföljd, det vill säga i stora drag samma följd som frågorna. En del frågor går dock in i varandra och underrubrikerna kan därför i någon mån beröra flera frågor.

Jag kommer att ta upp både likheter och olikheter i redovisningen samt citera en del av de mest framträdande upplevelserna personalen haft. Citaten kommer att skrivas med *kursivstil* och ibland förkortas med (---) för att markera utebliven text. Undersökningen kommer helt och hållet att presenteras i textformat. De intervjuer som jag gjort kommer att analyseras med hjälp av teoretisk tolkning. Vilket innebär att jag lyssnar noggrant, samt

läser och reflekterar över de svar jag fått för att sedan göra egna omsorgsfullt gjorda tolkningar. (Kvale & Brinkmann 2009, s. 253-254)

8.1 Förekomst av barn som genomgått skilsmässa

Öppningsfrågan i intervjun handlade om hur ofta det hänt sig att respondenten haft hand om ett barn som genomgått sina föräldrars separation. Jag ville veta om det var fråga om ett eller flera barn, samt på vilket sätt respondenten hade märkt att barnet genomgår skilsmässa.

Det visade sig att alla nog någon gång hade haft hand om barn som genomgått skilsmässa, men det var inte så vanligt förekommande som jag trodde. Flera av respondenterna förklarade att det var mindre ofta som de haft något barn som handskades med skilsmässa i barngruppen. Speciellt i småbarnsgruppen, barn i åldern 1 – 3 år, har barnen väldigt sällan genomgått skilsmässa. Det har varit mera förekommande i de äldre barngrupperna, barn i åldern 3 – 5 år. De respondenter som vårdat barn i åldern 3 – 5 år berättade att ungefär vart annat år eller årligen har de haft ett barn som genomgått föräldrarnas separation. En av respondenterna svarade så här:

”Kanske inte varje år, men vart annat eller vart tredje år. Det finns nog. Det har blivit mera och mera allmänt. (---)”

Sättet på vilket respondenterna fått veta att barnet genomgått skilsmässa var oftast via föräldrarna, som respondenterna fått reda på det. Det fanns också fall där respondenterna inte alls vetat någonting, och fall där de via rykten fått reda på att någonting var på gång. Det fanns även här skillnader mellan avdelningen för 1-3 år och 3-5 år. När det gällde små barn poängterade en del av respondenterna att man inte märker på de riktigt små barnen om de genomgår skilsmässa, eftersom de kan vara ledsna och oroliga på grund av många olika saker. Respondenterna förklarade också att de endast kan veta om föräldrarna själva väljer att berätta. En av respondenterna förklarade varför det kan vara svårt att få reda på hur småbarn har det där hemma:

”(---) Det är faktiskt svårt att säga med små barn, för man vet inte hur de reagerar eller vad de reagerar på...kanske en viss oro.”

En direkt tolkning av svaren gällande förekomsten av barn som genomgår skilsmässa, är att det varierar från år till år. Det varierar också mellan olika avdelningar, en del har upplevt flera fall av skilsmässa medan andra nästan inte upplevt några alls. Stora skillnader gällande förekomsten av barn som genomgått skilsmässa märktes mellan svaren från avdelningar med 1-3 åringar och 3-5 åringar. De respondenter som hade hand om 1-3 åringar hade endast haft något enstaka fall, medan respondenter från avdelningar med 3-5 år hade upplevt skilsmässor ungefär vartannat år, ibland varje år. En av respondenterna menade att det kan finnas en orsak till variationen, och det skulle vara att barnets föräldrar ofta försöker hålla ihop de första åren (1-3 år) med det lilla barnet, och att det därför kan tyckas att separationer förekommer oftare på avdelningar med 3-5 åringar.

8.2 Personalens upplevelser av hur barn påverkas

Respondenterna gav olika svar på frågan om hur de upplevt att barn påverkas av skilsmässa. En del sa att de inte alls sett att barnet skulle ha påverkats (se teoridelen sidan 9), medan andra sa att de nog märkt att skilsmässan påverkat barnen på flera olika sätt.

Jag frågade dem om de sett några märkbara reaktioner hos barnen, och de flesta hade upplevt att barnet/barnen blivit oroligare än vanligt och kunnat få svårt att koncentrera sig. Några av de tydligt märkbara reaktionerna som barnen haft var nedstämdhet, oro, förvirring och humörväxlingar. En av respondenterna förklarade en tydligt märkbar reaktion så här:

”Ibland hände det sig att barnet plötsligt började gråta, utan någon egentlig orsak.(---)”

En annan av respondenterna hade upplevt liknande:

”(---) Nog finns det alltid några reaktioner. Ganska oförberett kan barnen bli sorgsna.”

En annan av respondenterna hade upplevt att ett barn, som var tillräckligt gammalt för att förstå vad som pågick, reagerade med stor förvirring över den nya situationen. Respondenten förklarade bland annat att:

”Barnet är väldigt förvirrat, ... (---) barnet förstår att de inte är en familj mera.”

”Reaktioner (---) det är så olika på barn, vad de har för grundtrygghet och personlighet.”

Angående reaktioner kopplade till barnets ålder, ansåg respondenterna att stora variationer kan förekomma eftersom, exempelvis, äldre barn förstår vad som håller på att hända medan de riktigt små barnen har svårt att förstå vad som pågår och ofta upplever det som händer som normalt. Respondenterna var överens om att det är väldigt individuellt hur ett barn reagerar på en skilsmässa. En del förklarade att mycket beror på hur skilsmässan går till, om det är en relativt smärtfri skilsmässa eller om det är en svår skilsmässa som barnet hamnar genomgå.

En av respondenterna förklarade också mera ingående att om skilsmässan är lugn påverkar det barnet mindre och gynnar barnets välmående, medan en svår skilsmässa (där föräldrarna t.ex. bråkar mycket) kan innebära en jobbig situation för barnet. Flera av respondenterna framhöll också att yngre barn ofta klarar sig lindrigare undan, medan äldre barn har det jobbigare med sina föräldrars skilsmässa. Respondenternas upplevelse av hur skilsmässa påverkar barn kan alltså sammanfattas med att barnens reaktioner är mycket individuella. Det beror också på hur skilsmässan går till, samt på barnets ålder när skilsmässan äger rum. Reaktionerna skiljer sig alltså från fall till fall och beroende på barnets ålder och utveckling. Svaren överensstämmer bra med den ovanstående teorin på sidorna 6, 7 och 8.

8.3 Förändringar

Jag fortsatte intervjun med att fråga om de någon gång upplevt att förändringar har uppkommit hos barnen. Respondenterna svarade återigen olika, en del ansåg att vissa tillfälliga förändringar uppkommit, medan andra svarade att de inte sett eller att de inte kan avgöra om förändringar uppkommit på grund av skilsmässan.

De förändringar som tre av respondenterna kunnat se hos barnet/barnen, var ett mera utåtagerande beteende. Barnet kunde till exempel bete sig mera aggressivt mot de andra barnen i gruppen. Det utåtagerande beteendet kunde ta sig i uttryck genom att barnet bet och slog andra. En av respondenterna berättade att barnens utagerande ibland tydde på att barnet sökte uppmärksamhet hos de vuxna, en slags bekräftelse, och därför tog till ett

utagerande beteende. Detta tas också upp närmare i teoridelen (se sid 9). En respondent sa bland annat så här:

”Man märkte att barnet sökte bekräftelse, och blev mera utagerande än tidigare. Om barnet märkte att det inte fick positiv uppmärksamhet så tog barnet till negativ uppmärksamhet.. man märkte att barnet hellre ville ha negativ uppmärksamhet av personalen och föräldrarna, än ingen uppmärksamhet alls”

En annan respondent förklarade att:

”(---) Utåtagerande på något vis mot andra barn....men jag tycker att man inte skall vara så snabb med att säga vad det beror på (---) Men just de här barnen har varit sådana.”

Medan en tredje poängterade:

”(---)Blivit mera aggressiva och mera rastlösa... Aggressiva mot andra barn i första hand.”

Ingen av respondenterna hade sett bestående förändringar, endast tillfälliga. En del av dem poängterade dock att det är svårt att säga om det uppkommit bestående förändringar, eftersom man inte kan vara säker på hur det påverkar barnet längre fram. En del menade att när barnet blir äldre och förstår mer, kan spåren som skilsmässan lämnat, dyka upp igen.

En annan intressant upplevelse som framhövdes under intervjuerna var att en del barn tydligt visade på att de gärna vistades på daghemmet, eftersom allting var som vanligt där, medan det var oroligt hemma. Respondenterna kunde se att barnet verkade tryggt och till och med pustade ut då han/hon kom till daghemmet och tog del av avdelningens vanliga rutiner. I teoridelen beskrivs detta också mera ingående (se sid 18). En respondent sa:

”Tillfälliga förändringar som upp och ner, och otrygg (---) barnet ville gärna vara på dagis.”

De flesta av respondenterna hade märkt att barnet förändrat sitt beteende på något sätt i samband med skilsmässan. Förändringarna var mycket individuella, men det fanns

liknande upplevelser av förändringar hos barnen. Det nämndes vid flera intervjuer att barnen blivit mera utåtagerande och sorgsna, samt oroligare än vanligt. Återigen kan man konstatera, som en analys av svaren, att förändringar ofta uppkommer i samband med skilsmässa och att de kan likna varandra, men de är på samma gång väldigt individuella. Förändringarna hos barnet beror också mycket på hur relationerna i familjen fungerar, och på vilket sätt skilsmässan går till.

8.4 Utveckling och inlärningsförmåga

När respondenterna fick frågan om huruvida barnets inlärningsförmåga och utveckling påverkas av en skilsmässa, svarade flera till en början nej. För mig var det ett ganska förvånande resultat att flera upplevt att skilsmässan inte haft någon slags inverkan, men vid närmare eftertanke kom i alla fall hälften av respondenterna fram till, när de funderat, att:

”Det är klart att om skilsmässan slukar mycket energi från barnet, kan det vara ett hinder för att barnet skall kunna ta in nya saker. Barnet blir kanske mera rastlöst och får svårt att koncentrera sig. Det inverkar ju på så sätt inlärningsförmågan”

Och den andra menade:

”Det tror jag generellt, med allting, att om man går igenom en kris (---) så tror jag att det för en stund stagnerar lite. Det har jag märkt med språkutveckling med barn (---) .. jag kan tänka mig att det är så med alla kriser. Jag tror inte att det är lätt för ett barn att gå igenom en skilsmässa.”

Den slutsats man kan dra av det här är att det är svårt för daghemspersonalen att märka på vilket sätt ett barn som genomgår skilsmässa påverkas. Det kan därför hindra personalen att se om den pedagogiska verksamheten behöver anpassas för att underlätta inlärningsmöjligheterna för det barn som redan har mycket som slukar energi och koncentrationsförmåga. Det är ibland svårt att se hur barnet mår eftersom det inte alltid märks, trots att han/hon har många funderingar inombords. Personalen behöver verkligen vara observant och samarbeta för att kunna se till barnets bästa.

8.5 Dagvårdens roll

När jag hade fått reda på en hel del om personalens upplevelser av barnen, ville jag även veta mera om hur de själva ser på dagvårdens roll i att stöda barn som genomgår skilsmässa. Jag ville veta hur respondenterna uppfattar sin roll, och om de anser den vara betydelsefull eller inte.

Alla respondenterna var överens om och konstaterade att dagvårdens och personalens roll är mycket betydelsefull för ett barn som genomgår omvälvande händelser som skilsmässa. Många av svaren jag fick liknade varandra, flera av respondenterna framhöll till exempel hur viktigt det är för barnet att få komma till vanliga, oförändrade och trygga rutiner. De menade (precis som det också nämns i teoridelen på sidorna 17 och 18) att det gör gott för barnet att komma till en lugn och trygg välbekant miljö när situationen hemma är obekant och förändrad. Respondenterna poängterade personalens betydelsefulla uppgift i att erbjuda tröst och en trygg famn till barnet. En av respondenterna förklarade:

”På så vis är ju dagvården viktig, att de får den här bastryggheten och den här vardagstryggheten om allting är upp och ner hemma, så åtminstone på dagis så är allting som normalt... allting är oförändrat.”

En annan var in på samma linje:

”Jag tror att det är jätte viktigt att vi är en trygg punkt för barnet.”

Jag fortsatte med att fråga vad de tycker om den enskilda vårdarens roll, till exempel barnets egenvårdare. Vidare frågade jag vad de ansåg om den övriga personalens roll i att stöda barnet. Det visade sig att daghemmet inte använde sig av egenvårdarmodellen, alla på avdelningen ansågs ha samma/likvärdigt ansvar i att stöda barnen, barnet. Några av respondenterna betonade att det givetvis kan finnas skillnader hos enskilda vårdare, eftersom barnet själv väljer vem han/hon tyr sig till och har förtroende för. Det faller därför ofta naturligt att den vårdare som barnet känner sig mest tryggt med, får bättre kontakt med barnet och på så vis har vårdaren också lättare att stöda och hjälpa barnet (Se teoridelen sid 19).

Ur intervjuerna framkom att ansvaret för att stöda barnet ligger hos hela personalen på barnets egna avdelning, men också hos den övriga personalen vid olika tillfällen. Hela personalen skall jobba som ett team och se till att alla barn känner sig trygga. Det är naturligt att den vårdare som ser att barnet är ledset, också tröstar barnet. Två av respondenterna förklarade:

”Vi brukar alltid säga att ”På dagis är allting som vanligt”, vi har fasta rutiner.(---) Vi anstränger oss allihopa lite extra. Om ett specifikt barn behöver lite extra så får det barnet lite extra av oss alla.”

Den andra berättade att:

”Det har jag märkt att de söker sig mera till en vuxen, vill gärna sitta i famnen. (---) Vissa barn söker sig till vissa vuxna, då barnet har förtroende för en vuxen från förr så blir det att barnet vänder sig till den personen.”

Medan en tredje av respondenterna understryker:

”På något sätt så ville barnet gärna vara på dagis, då barnet kom till dagis så var det bra. Nästan så man såg hur barnet kände att ”oj vad roligt det är att komma till dagis. Här är allting bestående.”

Slutsatsen man kan dra, av alla intervjuer, är att dagvårdens roll är mycket viktig för ett barn som genomgår sina föräldrars skilsmässa. Det stöd och den hjälp barnet får av personalen minskar stressen som skilsmässan väcker, åtminstone för en stund. Ur intervjuerna framkom det också att man på daghemmet vill och strävar efter att stärka barnets självförtroende och uppmuntra honom/henne, så att barnet känner sig betydelsefullt. Det är tydligt att rutinerna och barnets relationer till pedagogerna/vårdarna är uppbyggande och hjälper barnet att handskas med situationen som han/hon befinner sig i.

8.6 Metoder för att stöda och hjälpa barnet

När jag kom fram till fråga 6 i intervjuerna frågade jag respondenterna om de någon gång använt sig av särskilda metoder för att stöda och hjälpa de barn som har det jobbigt. Med uttrycket *metoder* syftade jag inte direkt på teoretiska metoder, utan snarare praktiska metoder, olika sätt att stöda. Jag förklarade uttrycket *metoder* som olika förhållningssätt,

och jag förklarade även mera ingående vad jag menade med uttrycket. Jag omformulerade frågan vid behov och frågade om respondenterna använt sig av något särskilt sätt som fungerat när barnet varit ledset, och överlag metoder/sätt som visat sig underlätta situationen för barnet.

Respondenterna förstod genast vad jag menade och förklarade sina upplevelser och tankar om saken. De flesta gav liknande svar, att det är den trygga famnen som är viktig när barnet kommer till dagis. Målet för respondenterna var att få barnet att känna sig tryggt på daghemmet och stöda barnet på ett sådant sätt att han/hon visste att personalen bryr sig om honom/henne. En av respondenterna förklarade så här:

”Vi kan stöda barnet på det sättet att barnet får komma mer i famnen och barnet får vara mera vid sidan av oss. Också genom att säga hur duktiga de är och uppmuntra dem. Det behöver inte vara några svåra metoder, vanligt bondförnuft. Jag tror på det där bondförnuftet, det har fungerat bra, (---) man kommer långt med det.”

Och en annan poängterade betydelsen av extra tid:

”I mån av möjlighet så ger man ju dem all extra tid, man ger det här enskilda barnet all tid man bara kan. Den där extra famnen och den extra kramen så att det vet att man är en trygg plats för dem.”

Respondenternas tankar överensstämde på många sätt med det som nämnts i teoridelen på sidorna 24 och 25. Det var till exempel fråga om olika sätt att engagera sig och ge barnet tid, samt att visa förståelse. Trygghet var en genomgående röd tråd i alla svar jag fick, man kan dra slutsatsen att respondenterna, personalen, ofta formar metoderna/sätten att stöda, utgående ifrån barnets behov och situation. Om barnet behöver mera tid eller närhet ger man det och så vidare. Huvudsaken är att personalen ser att barnet är tryggt och att de själva anser att de gör vad de kan för att hjälpa barnet. En tredje respondent menade att en av de viktigaste stödmetoderna är:

”Den stora famnen, att man finns där, att man bara har tid för barnet (---) och att barnet känner sig tryggt och välkommet på dagis.”

Fråga 7 valde jag att endera lämna bort, beroende på de svar jag fick, eller använda som en hjälpfråga till fråga 6. Detta valde jag att göra eftersom jag under intervjuernas gång märkte att fråga 6 och 7 flöt in i varandra. Jag fick således ofta svar på fråga 7 genom att ställa fråga nummer 6.

8.7 Personalens arbete

Jag fortsatte intervjuerna med att inrikta frågorna mera på personalen, eftersom det hittills varit mycket fokus på barnet och barnets välmående. Jag var intresserad av de sätt eller faktorer som kunde underlätta respondenternas/personalens arbete med barn som genomgår skilsmässa. Arbetet med dessa barn är viktigt, och om det går att underlätta någonting i de vardagliga rutinerna så kan detta öka möjligheterna att stöda de barn som är i behov av hjälp.

Flera av respondenterna svarade att det på daghemmet ofta råder tids- och personalbrist vilket orsakar en känsla av otillräcklighet. De poängterade att de gärna skulle vilja ge det barn som går igenom skilsmässa extra tid och omsorg, för att få honom/henne tryggare och lugnare. En av respondenterna förklarade:

”Alltid är vi ju för lite personal hur vi än svänger och vänder, det skulle vara bra med extra folk då det blir sådan där kris på avdelningen. Det skulle vara bra.”

En annan av respondenterna höll med om detta:

”Fram för allt tid, man skulle behöva få tid för det här barnet.”

Det som framkom ur intervjuerna, förutom tidsbristen i arbetet, var att nästan alla framhöll den öppna kommunikationen med barnets föräldrar. De ansåg att det är en mycket viktig faktor som underlättar deras arbete med att stöda och hjälpa barnet. Respondenternas arbete försvåras om de inte ens vet om att barnet genomgår en skilsmässa. De poängterade vikten av kommunikationen bland annat så här:

”Det underlättar redan om vi vet om situationen (---) bara vi vet om familjeförhållandena så tycker jag vi får det att fungera”

”Ju mer öppna föräldrarna är med vad som händer desto enklare är det för oss. (---) Öppenhet, det skulle vi vilja ha”

”Det underlättar jättemycket om man har en rak kommunikation med föräldrarna, (---) till exempel om man inte ens vet om att barnet går igenom en skilsmässa. Det kan ju vara bra om föräldrarna meddelar situationen.”

Den slutsats man kan dra av respondenternas likasinnade svar är att det finns två utmärkande faktorer som har en avgörande betydelse för hur väl personalen förmår stöda barnet. De faktorer som underlättar arbetet är tillräckligt med tid för barnet och en god öppen kommunikation inom personalen men också, framförallt, till föräldrarna.

Tids- och personalbrist försvårar personalens arbete. Alla respondenterna var överens om att de gärna skulle ge barnet all tid han/hon behöver för att hantera den omvälvande situationen. Viljan finns att stöda barnet men verkligheten kommer tyvärr många gånger emot. Detta resulterar i att personalen hamnar göra det bästa möjliga av situationen och anpassa arbetet efter förhållandena så att barnets/barnens bästa ändå kommer i första hand.

8.8 Övriga synpunkter gällande bemötandet av barnet

Avslutningsvis ville jag ha en mera övergripande fråga inom ämnet och valde därför att fråga om det fanns något annat de ville tillägga med tanke på bemötandet av barn vars föräldrar separerat. En kort sammanfattning av det vi diskuterat uppkom efter den sista frågan, och respondenterna upprepade många av de viktigaste och vanligast framkommande punkterna i de upplevelser de haft, samt i deras bemötande av barn. Här följer en översikt av de avslutande tankarna och synpunkterna som några av respondenterna gav:

”Det viktigaste, tror jag, är att vi som vuxna på dagis är trygga och att vi är stabila, när allt annat rasar ihop. Det som jag tycker är viktigt är att den där famnen finns och att man finns där för dem, så att de vet att åtminstone dagistanterna finns där för dem.”

”Att man visar förståelse, det är viktigt att man inte skuldbelägger någon av barnets föräldrar.”

”Man måste vara tydlig med att man aldrig tar parti, (---) man får aldrig någonsin visa inför barnet att man tycker att den ena föräldern uppfört sig dåligt, det får man aldrig göra. Utan man e helt enkelt neutral och kramar barnet lite extra mycket.”

”Det är viktigt att barnet inte också på dagis upplever att det blir lämnat, (---) det är viktigt att de är trygga fram för allt.”

”Att man är glad och positiv mot barnet, och uppmuntrar barnet. ”

Slutligen kan jag av ovanstående citat dra den slutsats att bemötandet av både barn och föräldrar spelar en stor roll. Personalen har en betydelsefull uppgift, och de är medvetna om att deras bemötande och stöd kan göra stor skillnad för barnet, men också för barnets föräldrar som genomgår skilsmässan. Svaren jag fick var övergripande och logiska, de stämde också överens med teoridelen vilket gav en god helhetsöversikt av ämnet.

9 Slutdiskussion och kritisk granskning

I det här kapitlet kommer jag att presentera en slutdiskussion av mitt lärdomsprov, följt av en kritisk granskning. Syftet med mitt lärdomsprov var att ta reda på hur barn påverkas av skilsmässa och på vilket sätt personalen upplever och bemöter barn vars föräldrar genomgår eller genomgått skilsmässa. Jag ville även veta hur personalen på ett tryggt och gott sätt kan möta barnet, samt om det finns särskilda metoder i att stöda och hjälpa dessa barn.

Jag visste redan i ett tidigt skede att det var barn, främst små barn i åldern 1 till 5 år, som jag ville skriva om. Själva ämnet var lite oklart till att börja med men jag kom ganska snabbt fram till att jag ville skriva om hur omvälvande händelser påverkar barn. Ämnet omvälvande händelser som påverkar barn, var alldeles för brett område så jag riktade genast in mig på skilsmässa. Jag valde skilsmässa eftersom det är en mycket omvälvande händelse i ett litet barns liv, jag ville veta mera om vad detta innebär för barn.

Barn ligger mig nära om hjärtat, och jag anser att det är verkligt viktigt att barn får en så trygg uppväxt som möjligt, främst i sitt eget hem men också på daghemmet. Den tid barnet spenderar på daghemmet utgör ofta en stor del av barnets uppväxt år, och därför anser jag

att daghemmet tillsammans med föräldrarna har en mycket betydelsefull roll i att stöda och hjälpa barnet till en god framtid.

Jag utvecklade därför mitt val av ämne från barn och skilsmässa, till att också forska i hur dagvårdspersonalen kan få barnet att känna sig tryggt på daghemmet, och på vilka sätt man kan bygga upp barnets välmående, samt kontakten med föräldrarna. Till en början tog jag upp teoretisk fakta om hur barn påverkas av skilsmässa och på vilket sätt de förmår bearbeta den. Jag behandlade allmän fakta om olika punkter i skilsmässan och ser på hurudan betydelse de har för barnet. Fokuset ligger hela tiden på barnet, för att sedan behandla personalens roll i att stöda och bemöta barnet som genomgår skilsmässa.

Forskningsprocessen bestod av planering, presentation av metodval och en resultatredovisning. Jag hade valt kvalitativ forskningsintervju som metod till min undersökning. Till att börja med använde jag mig av en pilotundersökning där jag intervjuade en bekant som hade över 10 år lång erfarenhet från dagvården. Detta gjorde jag för att få en överblick av mina frågor, huruvida de fungerade som jag tänkt mig eller om jag skulle hamna att omformulera dem. Själva pilotundersökningen gick riktigt bra, jag fick många intressanta svar och jag tyckte det var synd att jag inte kunde använda mig av dessa i resultatredovisningen.

Jag hade valt att intervjua personal från det daghem där jag tidigare jobbat och utfört min praktik, eftersom jag var medveten om att det skulle göra intervjuerna mera bekväma och avslappnade. Jag räknade också med att intervjuerna skulle vara öppna så att respondenterna fritt kunde berätta om sina upplevelser, tankar och åsikter. Det visade sig vara ett bra val att intervjua respondenter som sedan tidigare var bekanta, eftersom intervjuerna blev i stort sätt som jag tänkt mig. De som deltog i min undersökning var 6 stycken, både barnträdgårdslärare, barnskötare och daghemsföreståndare. Alla hade lång erfarenhet av dagvård.

De frågor jag hade valt ansåg jag vara relevanta för ämnet och jag fick även god information om ämnet genom att ställa dem. Vid själva intervjuerna omformulerade jag frågorna något, så att de föll sig mera naturligt. Ibland följde jag upp med någon extra hjälpfråga för att få reda på mer, när svaret var något kort och oklart. De svar jag fick tyckte jag

överensstämde väl med teoridelen och var logiska, samtidigt som jag fick väldigt talande exempel. Den teori jag sedan tidigare var insatt i gjorde det hela mycket lättare, jag förstod respondenternas upplevelser samt tankar kring barn och skilsmässa, trots att jag själv inte har så stor erfarenhet av det sedan tidigare. Jag hade en mycket god grund att stå på för att lyckas med utförandet av intervjuerna. Jag valde att använda mig av teoretisk tolkning som analysmetod i min resultatredovisning.

De mest centrala frågeställningarna i mitt lärdomsprov är hur barnet påverkas av skilsmässa, hur dagvårdspersonalen upplever barnet och kan bemöta det på ett stödjande sätt, samt på vilka sätt personalen kan stöda och hjälpa barnet. Av teorin och intervjuerna framkom det att barnet alltid påverkas mer eller mindre av skilsmässa. Det är dock väldigt individuellt på vilket sätt ett barn påverkas, men reaktionerna är ofta liknande barn emellan. Hur ett barn reagerar hör mycket ihop med barnets ålder, utveckling, personlighet och temperament, det är omöjligt att på förhand säga hur barnet kommer reagera eller vilka förändringar som kan uppkomma. Av både teorin och intervjuerna framkom det även att den familjesituation barnet befinner sig i spelar stor roll för hur barnet mår och kan hantera den före, under och efter skilsmässan.

Respondenternas upplevelser av barnen var olika, en del mindre märkbara medan andra varit mycket tydliga. Upplevelserna skilde sig inte särskilt mycket från varandra, alla hade erfarenhet av liknande situationer och upplevelser. Variationen mellan upplevelserna av barnen skilde sig när det gällde barnens ålder, det vill säga: 1 – 3 år och 3 – 5 år. Trygghet var en ofta förekommande faktor som personalen poängterade var viktig för de barn som genomgår skilsmässa. Detta nämndes av respondenter som jobbat med barn i båda åldersgrupperna, 1 – 5 år, att trygghet är det allra viktigaste.

Det går att konstatera utgående från teorin och intervjuerna att stödmeter av olika slag växer fram med tiden. De knep som nämndes var också helt naturliga och logiska, ingenting man egentligen blir förvånad över. Barn behöver kärlek, trygghet, empati, förståelse, tröst och uppmuntran. Vardagliga rutiner och goda nära relationer hjälper ett barn som genomgår omvälvande händelser på rätt väg igen.

Nu i efterhand kan jag konstatera att jag fått lära mig mycket och jag känner att jag har en bättre förståelse för barn som genomgår eller har genomgått en skilsmässa. Och även om jag aldrig helt och hållet kan sätta mig in i deras situation, vet jag nu var jag skall börja för att hjälpa dem. Den teori och de intervjuer jag fått ta del av har varit mycket givande på många sätt. Det finns dock en del som jag nu så här i efterhand skulle ha velat göra annorlunda.

För att kritiskt granska mitt lärdomsprov, kan jag konstatera att det är främst undersökningen som jag borde ha gjort lite annorlunda. Det var svårt att veta hur pass mycket information jag skulle få från varje intervju, och eftersom pilotundersökningen gick så bra så tänkte jag att resten av intervjuerna antagligen kommer gå till på liknande sätt. Nu befann jag ju mig i respondenternas arbetsmiljö och eftersom intervjuerna gjordes under arbetstid fanns en viss tidspress som både jag och respondenterna var medvetna om. Jag tror att om det inte funnits någon tidspress och om intervjuerna hade ägt rum i en mera neutral miljö, så skulle jag ha fått ännu längre och mera detaljerade svar. Det skulle också ha varit intressant att ta med respondenter från ett annat daghem, till exempel ett helfinns daghem, för att se hurdana upplevelser av barn i skilsmässa de haft där.

När det kommer till kritisk granskning av teorin, så är det första jag kommer att tänka på hur jag gärna skulle ha tagit med mycket mer som berör barn och skilsmässa. Teorin är aningen kortfattad enligt mig, eftersom jag vet hur mycket mer jag skulle ha velat skriva om ämnet. Jag var dock tvungen att hålla mig till en hel del avgränsningar för att undgå ett alltför brett ämne. Teorin har jag försökt bygga upp i logisk ordningsföljd och göra det så enkelt som möjligt för läsaren att hänga med. Jag anser att den litteratur jag använt mig av har varit relevant för ämnet, och till nytta för mitt skrivande av lärdomsprov.

Avslutningsvis vill jag poängtera att alla upplevelser av skilsmässa är individuella, det finns inget svart och vitt tillvägagångssätt. Det finns inget facit för en ”enkel skilsmässa”. Ur teorin och undersökningen framkommer det att skilsmässa ibland är ett nödvändigt ont, eftersom det i längden kan skapa ännu mera lidande för alla inblandade. Det är dock viktigt att försöka förebygga en skilsmässa om det är möjligt, eftersom barnen oftast in i det sista önskar se sina föräldrar hålla ihop.

Det har varit en intressant och lärorik upplevelse att skriva detta lärdomsprov. Ämnet barn och skilsmässa har väckt många tankar och känslor, jag kan konstatera att min kunskap i ämnet har växt mycket under den här perioden. Mycket finns dock ännu att lära eftersom samhället ständigt förändras och skilsmässostatistiken pekar uppåt. Jag hoppas att mitt lärdomsprov på något sätt har kunnat öka kunskapen, intresset eller förståelsen för små barn som genomgår skilsmässa och för dagvårdspersonalens betydelse för barnet. Jag är tacksam för att alla respondenter så gärna ställde upp och delade med sig av sina upplevelser. Nu efter denna långa process bär jag med mig många nya lärdomar och upplevelser som jag tror att jag kommer ha god nytta av i framtiden.

Litteratur

Alfvén, M. & Hofsten, K.(2004) *Skilsmässan. Om barn och föräldrar*. Stockholm: Prisma AB.

Andersson, N. (1995) *Att möta barns sorg. En bok för förskolan*. Stockholm: Bergs grafiska.

Apter, Terri. (1997) *Det trygga barnet*. Stockholm: Cordia

Arajärvi, T. & Koski, M-L. (1986) *Lapset ja avioero*. Helsinki: Tammi.

Arnö, S & Rädda Barnen. (2008) *Skiljas. Barnen berättar*. Stockholm: Fälth & Hässler

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Skriftserie 2007:5. [Online]

http://www.allmannabarnhuset.se/data/files/Att_knyta_an_en_livsviktig_uppgift.pdf

(Hämtat: 14.11.2013)

Bergquist, S. m.fl. (2003) *Att möta barn i behov av särskilt stöd*. Stockholm: Liber AB.

Broberg, A.; Granqvist, P.; Ivarsson, T. & Risholm Mothander, Pia. (2007) *Anknytningsteori. Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Falköping: Natur & Kultur.

Broberg, M.; Broberg, A. & Hagström B. (2012) *Anknytning i förskolan. Vikten av trygghet för lek och lärande*. Stockholm: Natur & Kultur.

BRIS. Angsell, M. & Grönkvist, S. (2013) *"Lyssna på mig!"- Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter* [Online]

http://www.bris.se/upload/Articles/BRIS_Lyssnapamig.pdf (Hämtat: 1.12.2013)

Ellenby, Y. (1999) *Om barn och stress – och vad vi kan göra åt det*. Falköping: Natur & Kultur.

Farm, J. (2012) [Psykologiguiden.se/sorg](http://www.psykologiguiden.se/sorg) [Online]

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?ID=308&Sorg> (Hämtat: 2.12.2013)

Fischbein, S. & Österberg, O. (2003) *Mötet med alla barn – ett specialpedagogiskt perspektiv*. Växjö: Förlagshuset Gothia AB.

Folkman, M-L. (1998) *Utagerande och inåtvända barn. Det pedagogiska samspelets möjligheter i förskolan*. Stockholm: Runa Förlag AB.

Harris, P. Översättning: Andersson, S. (1989) *Barn och känslor*. Lund: Studentlitteratur.

Helmen-Borge, A-I. (2012) *Resiliens – risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur

Hilmarsson, H-T. (2012) *Samtalet med känslomässig intelligens*. Lund: Studentlitteratur.

Holme, I. & Solvang, B. (1997) *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Institutet för hälsa och välfärd, Statistikrapport barndagvård 34/2013. [Online]

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110844/Tr34_13.pdf?sequence=1 (Hämtat: 27.1.2014)

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Nordens välfärdscenter. Marklund, K. (2012) *Nordens barn – Tidiga insatser för barn och familjer*. Stockholm: Ineko.

Patel, R. & Davidson, B. (2011) *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur

Poiijula, S. (2007) *Lapsi ja kriisi – Selviytymisen tukeminen*. Helsinki: Kirjapaja.

Randall Jolivet, K.(2011) *The Psychological Impact of Divorce on Children: What is a Family Lawyer to Do?* American Journal of Family Law, 25, 175-181.

Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2010) *Kan vi prata med barn om allt? – de svåra samtalen*. Lund: Studentlitteratur.

Rädda Barnens skriftserie om Barnkonventionen. (1998) *Barnets rätt till båda föräldrarna – FN:s konvention om barnets rättigheter*. Falun: AiT Scandbook.

Sommer, D. (2005) *Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld*. Tallin: Runa förlag.

Socialstyrelsen, (2006) *Att skiljas - när man har barn* [Online]

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9557/2006-114-32_200611432.pdf (Hämtat: 20.11.2013)

Statistikcentralen, statistik rapport (2012)

http://www.stat.fi/til/ssaaty/2012/ssaaty_2012_2013-04-19_tie_001_sv.html [Online]

Intervjufrågor

1. Hur ofta har det hänt att barns föräldrar separerar under den tid som barnen vårdas hos er?
 - Kommer du ihåg om det varit ett eller flera barn som du vårdat som genomgått en skilsmässa?
 - På vilket sätt har du märkt eller fått veta att barnet genomgår skilsmässa?
2. Hur upplever du att de barnen påverkats av sina föräldrars skilsmässa?
 - Vilka reaktioner har du kunnat se?
 - Skiljer sig olika barns reaktioner från varandra, t.ex. beroende på ålder?
 - Hur har du upplevt barn mellan 1 och 3 år?
 - Samt mellan 3 och 5 år?
3. Har du upplevt att det uppkommit förändringar hos barnen?
 - Hurudana i så fall?
 - Har det varit tillfälliga eller mera bestående förändringar?
 - Var förändringarna tydligt märkbara?
4. På vilka sätt tycker du att skilsmässa i familjen påverkat barnens utveckling och inlärningsförmåga?
5. Hur ser du på dagvårdens roll i att stöda ett barn som genomgår skilsmässa?
 - Vad tycker du att den enskilda vårdarens roll är, t.ex. som barnets egenvårdare?
 - Vad anser du att den övriga personalen har för roll i att stöda barnet?
6. Har du använt dig av någon särskild metod för att stöda och hjälpa barnet?
7. Vad tycker du har fungerat för att få barnet på rätt väg igen?
8. Finns det något som du tycker skulle underlätta arbetet med barn som genomgår omvälvande händelser som skilsmässa?
9. Finns det något annat, utöver det vi pratat om, som du tycker är viktigt med tanke på bemötande av barn vars föräldrar genomgår separation?